Introduction

« La traduction est une opération qui cherche à établir des équivalences entre deux textes exprimés en des langues différentes, ces équivalences étant toujours et nécessairement fonction de la nature des deux textes, de leur destination, des rapports existant entre la culture des deux peuples, leur climat moral, intellectuel, affectif, fonction de toutes les contingences propres à l´époque et au lieu de départ et d´arrivée. »[1]

Dans le présent mémoire, nous allons chercher à faire une traduction d´un texte qui est écrit en style des sciences humaines. Il y a des différences entre le style des sciences humaines en tchèque et celui en français, c´est pourquoi nous nous rendons très bien compte que, dans notre traduction, nous allons nous heurter à un grand nombre des difficultés.

En premier lieu nous allons aborder la différence de base entre la langue française et la langue tchèque. Selon Radina, la différence de base entre ces deux langues relève de la typologie : dans le français dominent les signes d´une langue soi-disant isolante ; le tchèque est principalement flexionnel. Le français isole ses unités de l´expression ; il les relie mutuellement par un nombre de mots grammaticaux formels (déterminants, prépositions), il a la position des pronoms personnels conjoints obligatoire et il exige des « charnières » syntaxiques divers. Sa flexion est limitée (dans une large mesure, on la remplace par les prépositions et par la position des mots dans la phrase). Pour pouvoir exprimer une pensée, on a habituellement besoin du développement linéaire qui est relativement large. Le tchèque forme les mots (par la flexion) et, souvent, il se sert des préfixes et des suffixes. Il n´emploie pas les pronoms personnels conjoints (sauf le cas où ils sont expressément souligner). Il n´a pas le déterminant donc il a un caractère austère en ce qui concerne de l´espace.[2] L´ordre des mots est également différent : en français, il est canonique tandis qu´en tchèque, il est plus ou moins libre.

Le présent mémoire se compose de deux parties. La première partie est une traduction d´un texte français en langue tchèque. Le texte source est un extrait du livre *Chère Marie-Antoinette « J´en appelle à toutes les mères »*, écrit par Jean Chalon. Il s´agit d´une biographie de Marie-Antoinette, la reine française et l´épouse du roi Louis XVI., écrite en style des sciences humaines. L´auteur suit le destin de Marie-Antoinette de son heureuse jeunesse jusqu´à sa mort fatale. Elle a fini sa vie sous la guillotine pendant la Révolution française. Dans la traduction, nous allons nous concentrer sur quatre chapitres de ce livre qui traitent les évènements, dans la plupart tristes, depuis août 1792 jusqu´en janvier 1793.

[1] Lederer, M. *La traduction aujourd'hui*. p. 11 (cité par Edmond Cary)
[2] Radina, O. *Francouzština a čeština – systémové srovnání dvou jazyků*. p. 10

La deuxième partie est une partie théorique. Nous allons nous concentrer sur l´analyse stylistique, concernant le plan syntaxique et le plan lexical. D´abord, nous allons attirer l´attention sur le style des sciences humaines et sur sa définition aussi bien que sur les traits caractéristiques et les différences de sa classification par les linguistes français et tchèques. Ensuite, nous allons essayer de résoudre les problèmes liés avec la syntaxe. Nous nous concentrerons surtout sur les différences les plus marquantes entre la syntaxe tchèque et française (en ce qui concerne par exemple l´emploi des temps et des modes verbaux, la perspective fonctionnelle de la phrase, la ponctuation, etc.). Dans l´analyse lexicale, nous allons aborder le problème de la traduction du lexique et nous allons attirer l´attention sur les difficultés que le texte français présente souvent pour le traducteur tchèque. Comme l´action du livre se déroule pendant la Révolution française, nous nous orientons vers les mots tirés de l´histoire, tels que les titres de la famille royale ou des gens nobles, les anthroponymes, les toponymes, les mots concernant les finances ou la vie municipale, etc. En élaborant ces présentes analyses nous allons étudier les ouvrages spécialisés qui nous permettront de bien comprendre la problématique, tels que *Teorie a praxe překladu* (Dagmar Knittlová), *Francouzština a čeština - systémové srovnání dvou jazyků* (Otomar Radina) ou *Problèmes de la stylistique comparée du français et du tchèque* (Jan Šabršula).

Le but de notre présent mémoire est de montrer la possibilité de traduire le texte écrit dans le style des sciences humaines en français (langue source) en tchèque (langue cible) et de savoir s´acquitter des problèmes qui se déclarent pendant la transposition du texte de la langue source dans la langue cible.

I. Traduction

I.1 Královské vězení
(9. – 13. srpna 1792)

„Dnešní den měl být tak bouřlivý a strašný, ale je tím nejklidnějším“, napsala večer 9. srpna králova sestra Alžběta své přítelkyni, slečně de Bombelles, které říkala „Bombičko“. Alžběta byla přesvědčená, že k povstání nedojde. Přesto již 7. srpna, předtím, než se povstání hrozivě přiblížilo, představili králi jeho nejvěrnější přátelé - Malouetovi, Malesherbovi a Morrisovi - konečný plán úniku do Pontoise nebo Compiègne. Král znovu odmítl.

Alžběta ujistila přátele, že povstání nebude. Pánové Pétion a Santerre byli totiž velmi úplatní jako většina jejich spolupracovníků. Za sedm nebo osm set tisíc livrů slíbili, že Marseillany přivedou na správnou cestu a odvrátí je od cesty do Tuileries.

Předpokládalo se, že povstání vypukne 9. srpna. Aby mu zabránila, shromáždila se v Tuileries vojska pod vedením bývalého kapitána francouzské gardy Galiota de Mandat. Bylo mezi nimi devět set švýcarských gardistů, dvě stě šlechticů a několik rot národní gardy, kterým snad také mohli důvěřovat. Ani vojska ani jejich velitel nesdíleli Alžbětin optimismus. Galiot de Mandat několikrát během dne 9. srpna naléhal na Pétiona, aby zabránil opakování nepokojů z 20. června. Kolem jedenácté hodiny večerní se Pétion konečně objevil v paláci, kde se na něj obrátil sám král:

„Pane, zdá se, že v Paříži je velmi rušno. Jste pařížský starosta, a tak byste měl vědět, co se děje. Chtějí snad znovu opakovat 20. červen?

„ Sire, venku to skutečně bouřlivě vře, ale pospíchám na radnici a znovu nastolím pořádek.“

Když Marie Antoinetta viděla takovou faleš a pokrytectví, zasáhla do hovoru:

„ Ale pane! Vždyť se vše zorganizovalo před vašimi zraky! Jste starosta, tak podepište příkaz, aby se vzpoura potlačila vojenskou silou. A zůstaňte v blízkosti krále.“

Pétion ze strachu příkaz podepsal. Zmocnil se ho však ještě větší strach, když zaslechl, jak jeden člen národní gardy z praporu Dcer Svatého Tomáše hlasitě a zřetelně řekl:

„Tak ho tu konečně máme a už se odsud nedostane. Za bezpečí Jeho Veličenstva nám bude ručit vlastní hlavou.“

Pétiona tato slova vyděsila ještě více, přesto však „objevil způsob, jak informovat Národní shromáždění o nebezpečí hrozící jeho osobě. To ho dekretem povolalo do svého vedení. Nikdo se neodvážil dekretu neuposlechnout, a tak Pétion opustil zámek a odebral se do Národního shromáždění, jež zároveň ujistil, že se zasadí o zachování veřejného pořádku.

Národní shromáždění, přesvědčené, že s ním může počítat, ho znovu jmenovalo do jeho funkcí.“[3]

Kolem půlnoci se rozezněly poplašné zvony. Předměstí Paříže se dalo do pohybu a vojenské oddíly se připravily k útoku. Povstání vypuklo a jeho hřmot dolehl až do Tuileries, kde každý očekával to nejhorší. Marie Antoinetta s Alžbětou seděly na pohovce a probíraly tu hrozivou situaci s paní Campanovou, když kolem jedné hodiny po půlnoci zazněl první výstřel.

„Tak to byl první výstřel a bohužel nebude poslední. Pojďme ke králi“, řekla královna.

Probudila a oblékla korunního prince. Povstalci přece nesmějí spatřit následníka trůnu v noční košili! Kolem královského páru se rychle shromáždili kněžny de Lamballe a de Tarente, paní de Tourzel se svou dcerou Pauline, paní de La Roche-Aymon, paní de Genestoux, ministři, generální prokurátor Roederer a poslední věrní, poslední zbytky pyšné nádhery versaillského dvora. Aniž by si lámali hlavu etiketou nebo zasedacím právem, všichni se rozsadili do křesel, na taburetky nebo dokonce na podlahu.

V noci Roederer navrhl, aby uprchli do Národního shromáždění, které nedaleko projednávalo obchodování s otroky. Královna to odmítla:

„Pane, máme tu vojska. Je načase zjistit, kdo zvítězí. Jestli král a Ústava nebo povstalci.“

Královna byla připravena vzdorovat a čelit davu. Ale král ne. Ochromoval ho strach z prolití byť jen kapky francouzské krve. Neustálý a nepochopitelný strach...

Kolem čtvrté hodiny ranní opustila Marie Antoinetta králův pokoj. Šla oznámit paní Campanové a dvorním dámám, že Galiota de Mandat, „jež se vydal na radnici pro další rozkazy, právě zavraždili a s jeho nabodnutou hlavou se procházejí ulicemi“. Rudý východ slunce byl svědkem začátku lidských jatek a ta krvavá barva mu dodala zdání, jako by se těch jatek také účastnil.

Alžběta navrhla Marii Antoinettě:

„Sestřičko, pojďme se přece podívat na ranní červánky.“

Na červánky, které královna tolik milovala. Kdysi je vítala při poslechu hudby sepjatýma rukama a tichými slovy: „To je krása! Bože, to je krása!“... Jestlipak si při pohledu na ranní úsvit 10. srpna 1792 vzpomněla na svítání prožité v létě 1774? Namísto tehdejších symfonií teď poslouchala hluk pochodující smrti za doprovodu zvonů bijících na poplach a dunění bubnů.

Kolem páté hodiny ranní královna snažně prosila krále, aby se ukázal svým obráncům a dodal jim odvahu svou přítomností a několika povzbudivými slovy. Tak by lépe odolávali

[3] Paní de Tourzel

blížícím se hordám. Nakonec ho k nim sama odvedla v doprovodu jejich dětí, Alžběty a kněžny de Lamballe. Když procházeli Dianinou galerií, střeženou praporem Dcer Svatého Tomáše, propukl jásot: „Ať žije král!“ Ale Ludvík si nebyl jistý, jak ho přijmou muži čekající před Tuileries. Požádal proto královnu, aby ho už dále nedoprovázela. Sám odešel ke strážím, které zde rozestavil Pétion. Jemu byly také zcela oddány.

Král byl oblečen ve fialovém plášti. Oči měl zarudlé z nedostatku spánku. Nebyla v něm ani špetka nepřemožitelného válečníka, spíš představoval symbol předčasné prohry. Vítaly ho pokřiky:

„Ať žije národ! Pryč s panem Veto! Pryč s tím tlustým prasetem!“.

„Viděla jsem dělostřelce, jak opouštějí svá místa. Hrnuli se ke králi, mávali mu pěstmi před nosem a uráželi ho nejsprostšími nadávkami. [...] Král byl bledý, jakoby to už ani nebyl on. Královská rodina se vrátila a královna mi řekla, že je vše ztraceno, že král nedal najevo vůbec žádnou ráznost a že taková přehlídka nadělala víc škody než užitku.“[4]

Kolem sedmé hodiny vtrhl dav na náměstí Vendôme, poté na terasu Feuillantů a přední linie vzbouřenců se dostaly až na náměstí Carrousel. Okolo půl osmé Roederer znovu naléhal:

„Sire, Vaše Veličenstvo už nemůže ztrácet ani minutu. V bezpečí budete jedině v Národním shromáždění.“

„Ale na náměstí Carrousel jsem neviděl moc lidí.“

„Sire, je tam dvanáct děl a přichází ohromné množství lidí z předměstí. Hrozí bezprostřední nebezpečí. Ústavní moc je plně oslabená a obrana je nemožná. Pokud Vaše Veličenstvo zůstane na zámku, vystaví sebe i svou rodinu velkému nebezpečí. Pokud se chcete vyhnout krveprolití, neexistuje pro vás jiná možnost než se odebrat do Národního shromáždění.“

Vtom uslyšeli, jak Marie Antoinetta vykřikla:

„Raději mě na tyto zdi přibijte, než abych je dobrovolně opustila.“

Ušlechtilá, ale marná slova...

Jako manželka následníka trůnu se Marie Antoinetta starala o své lidi a pečovala o zraněné kočí. Jako manželka krále měla stejný zájem. Vysvětlila proto Roedererovi, že „nemůžou opustit ty statečné lidi, kteří přišli na zámek jen proto, aby bránili krále.“

„Madame, pokud se budete tomuto opatření vzpírat, budete zodpovědná za život krále i svých dětí,“ odvětil Roederer krutě a velmi působivě.

[4] Paní Campanová

„Jakmile to ubohá panovnice uslyšela, zmlkla a byla natolik rozčilená, že jí na obličeji a hrudi v okamžiku naskákaly rudé skvrny.“[5] Nemohla přenést přes srdce, že by byla zodpovědná za smrt svých blízkých. Nakonec tedy souhlasila s Roedererovým návrhem, jemuž se dříve tolik bránila.

„Roederer ujišťoval královskou rodinu o úspěchu tohoto kroku a o tom, že se poté rychle vrátí na zámek. I když těm slovům královna moc nevěřila, opakovala je těm, které tak nerada opouštěla. Hluboce dojatý král se obrátil k věrnému vojsku, schopen říci jim jen tato slova: ‚Pánové, prosím vás, abyste se stáhli a skončili tuto zbytečnou obranu. S ničím tu už nic nenaděláme´.“[6]

Před odchodem zavládlo všeobecné zděšení. Král, královna, jejich děti, paní de Tourzel a kněžna de Lamballe[7] opustili Tuileries.

Lidé jejich odchod doprovázeli hlasitými projevy nevole. „Byli tak tísněni davem, že královně během tohoto krátkého přesunu někdo ukradl hodinky a měšec.“[8]

Když už byli skoro u Národního shromáždění, řekl jeden muž králi:

„Dejte mi ruku, dovedu vás dovnitř, ale vaše žena tam nevkročí. To ona přivedla Francii do neštěstí.“

V záplavě nadávek a hrozeb se královně, díky Roedererově pomoci, nakonec podařilo do Národního shromáždění dojít. Král se usadil po boku předsedy. Marie Antoinetta a její blízcí se posadili za ně, na lavice ministrů. Král prohlásil:

„Přišel jsem, abych se vyhnul velkému zločinu. Nevím, kde by mi mohlo být lépe, než mezi vámi.“

„Sire, můžete počítat s věrností Národního shromáždění. Jeho členové přísahali, že zemřou pro ochranu práva lidu a ustavených autorit,“ odpověděl předsedající Vergniaud.

Ústava zakazovala poslancům cokoli projednávat v přítomnosti krále. A Ústavu je třeba dodržovat. Proto krále, královnu a jejich doprovod odvedli do zapisovatelské lóže, určené pro novináře. Odtáhly se železné mříže, které lóži oddělovaly od sálu. Král se posadil dopředu, královna do kouta. Děti, králova sestra Alžběta, paní de Tourzel a paní de Lamballe se sesedly na jednu lavici. Bylo to tam stejně stísněné a nepohodlné jako v kočáře, kterým jeli z Varennes. Stejně jako v tom kočáře tam bylo i dusno. Ten nekonečný, příšerný návrat z Varennes...

[5] Paní de Tourzel
[6] *Ibid.*
[7] Přítomnost kněžny de Lamballe v královské družině nás nemusí udivovat. Díky sňatku se stala pravnučkou Ludvíka XIV., takže patřila do královské rodiny.
[8] Paní Campanová

Bylo deset hodin ráno. Z Tuileries se rozléhala bitevní vřava a burácení střelby. Nikdo už nezjistí, kdo vystřelil první ránu. Švýcarští gardisté byli ve výhodě a nutili Marseillany ustupovat. Ti se valili zpět k Národnímu shromáždění a křičeli: „ Švýcaři! Švýcaři! Jsou v přesile!“ Jenže král vyděšený z toho, že by kvůli němu byla prolita krev, vydal švýcarským gardistům rozkaz k zastavení palby. Tím teprve zahájil krveprolití. Švýcaři rozkazu uposlechli, a tak se vydali napospas davu. Ten se na ně zuřivě vrhl. Podřezával jim hrdla a mrzačil jejich mrtvoly. Stejně trpěli i poslední královi věrní a sloužící, kteří zůstali na svých místech. V paláci, v zahradách, v sousedních ulicích - všude se zabíjelo. Paní Campanová, kněžna de Tarente, Pauline de Tourzel, paní de La Roche-Aymon, paní de Ginestoux a ostatní dámy dělající královně společnost té noci z 9. na 10. srpna, stěží unikly smrti.

Pokud víme, 10. srpna měl král na sobě fialový plášť. Ale žádné z mnohých svědectví toho dne se nezmiňuje o toaletě královny. Drobné opomenutí, jež ovšem mnohé prozrazuje. Svědci si totiž pamatují pouze královnino hrdé vystupování a pevný pohled. Marie Antoinetta držela hlavu vzpřímeně. Sklonila ji jen proto, aby se podívala na trosky Tuileries. Toto sklonění hlavy znamenalo přiznání porážky monarchie. Po hromadném vraždění lidí v paláci následovalo rabování. Předměty, které se podařilo zachránit – šperky, stříbro, dopisy – byly vítězoslavně přeneseny do Národního shromáždění.

V zapisovatelské lóži – „jejíž bílé zdi odrážely sluneční žár“ – bylo stále dusno. A ta příšerná žízeň! Ale koho by napadlo donést vězňům sklenici vody? Dauphin usnul matce na klíně. Paní de Lamballe omdlela. Přenesli ji do prvního patra bývalého kláštera Feuillantů sousedícího s Národním shromážděním. Když se kněžna probrala, naléhala, aby ji odvedli zpět ke královně. Přesně v tomto okamžiku rozhodla kněžna de Lamballe o svém osudu. Ve všudypřítomném zmatku mohla klidně požádat, aby ji odvedli k jejímu švagrovi, vévodovi de Penthièvre. Ona ale chtěla zůstat po boku své přítelkyně. V té chvíli jí zbývalo už jen dvaadvacet dní života.

Nakonec se kněžna de Lamballe vrátila do Národního shromáždění, kde se ve velkém zmatku a rychlosti, „jakou si nedokážeme ani představit“ v rychlém sledu po sobě projednávaly nejrůznější dekrety a nařízení. Marii Antoinettu však zajímal pouze jediný dekret. A to ten, který měl rozhodnout o jmenování vychovatele pro jejího syna. Dozvěděla se, že se o ničem nerozhodlo z jednoho prostého důvodu. „Národní shromáždění, zaneprázdněné plánováním sestavení republiky, nemělo čas vybírat vychovatele pro následníka trůnu“. Pro Marii Antoinettu to znamenalo jediné vítězství toho dne. Syn zůstal u ní. Co záleželo na tom, jestli dav venku neúnavně požadoval Rakušančinu hlavu? Už se sama sebe neptala: „Co jsem jim udělala?“ O tom, jak někdo mohl Marii Antoinettu

nenávidět, teď přemýšlel její manžel Ludvík August. To jemu zněla v hlavě naléhavá otázka: „ Co jim jen udělala?“

Uvnitř Národního shromáždění i venku před ním byla velká vřava:

„Všechny petice, stejně tak jako dekrety, byly doprovázeny těmi nejkrutějšími nadávkami namířenými proti králi a královně. Mnoho poslanců soupeřilo s autory petic ve výčitkách, které si dovolovali namířit proti nešťastné královské rodině. Ta strávila dlouhých dvanáct hodin neustálým poslouchánim všeho, co mohlo zarmoutit její srdce i duši,“

uvádí paní de Tourzel, která sleduje ve svých *Pamětech* příběh toho dne:

„Národní shromáždění vydalo dekret, podle něhož měl král s rodinou zůstat pod jeho ochranou až do chvíle, kdy v Paříži znovu nastane klid. A tak se ve Feuillantském kláštеře začaly připravovat cely pro ubytování královské rodiny. Do jedné z nich umístili samotného krále, aniž by si mohl u sebe ponechat osoby, jež u něj dosud byly. Královna s dcerou[9] spolu zůstaly ve druhé cele a Madame Alžběta, paní de Lamballe a já jsme se ubytovaly ve třetí společně s korunním princem. Zatímco jsme zřetelně slyšeli vřavu panující v Národním shromáždění, potlesk a jásot tribun, strávili jsme noc, jakou si asi dovedete představit. A s výjimkou korunního prince a jeho sestry, kteří okamžitě usnuli přemoženi únavou, tu noc nikdo nezamhouřil oko.“

Marie Antoinetta usnula v šest hodin ráno. Kolem poledne 11. srpna ji přišly navštívit paní Campanová se svou sestrou, paní Auguiéovou. Vítala je s otevřenou náručí:

„Pojďte dál ubohé ženy. Pojďte se podívat na ženu ještě ubožejší než vy, protože to neštěstí všem způsobila právě ona. Jsme ztraceni. Konečně jsme došli až tam, kam se nás po celé tři roky snažili přivést všemi možnými urážkami a potupami. Zemřeme v této příšerné revoluci a po nás zahyne mnoho dalších. Všichni přispěli k naší prohře. Novátoři, protože nemají rozum. Ti ostatní, protože lační po bohatství, neboť nejmocnější Jakobíni chtějí zlato a postavení. A dav se těší na drancování. V této hanebné tlupě není jediný vlastenec. Emigrantská strana měla své pletichy a záměry. Každý má svůj podíl na našem neštěstí.“

Smutná a jasnozřivá bilance.

Marie Antoinetta už neměla žádné peníze, a tak od paní Auguiéové přijala půjčku dvaceti pěti louisdorů. Také přijala prádlo, které dauphinovi poslala manželka anglického velvyslance.

[9] Mousseline

Po tři dny bydlela královská rodina v klášteře Feuillantů. Vždy ráno 11. a 12. srpna je odvedli do zapisovatelské lóže. Tam zůstali až do večera a poslouchali urážky, četby dekretů a proslovy, provolávající svržení krále z trůnu a požadující jeho uvěznění. Ti, kteří by chtěli uvrhnout královnu do vězení a vláčet ji po ulicích Paříže, se ani nemuseli namáhat. Vždyť v zapisovatelské lóži byla Marie Antoinetta jako ve vězení, navíc vystavená pohledům a urážkám davu.

Po dva večery odvedli královskou rodinu znovu do klášterních cel. Cestou je doprovázely pokřiky ve stylu „Antoinetto, ty nestoudnice, chtěla jsi nechat Rakušáky koupat se v naší krvi a za to zaplatíš vlastní hlavou.“ V noci Marie Antoinetta slyšela, jak ji přirovnávají k Messalině, Fredegundě a Brunhildě. Dav byl učený a vytrvalý.

12. srpna rozhodovalo Národní shromáždění o umístění královské rodiny. Nejprve váhali mezi Lucemburským palácem a budovou Ministerstva spravedlnosti na náměstí Vendôme. Ale palác ani ministerstvo se nezdáli být dost bezpečné. A tak poslanec Manuel navrhnul jednu budovu z majetku hraběte d´Artois – Temple. Když Marie Antoinetta uslyšela to jméno, zachvěla se a zcela tiše řekla paní de Tourzel:

„Uvidíte, že nás dají do věže a že z ní pro nás udělají opravdové vězení. Ta věž ve mně vždycky vzbuzovala takovou hrůzu, že jsem hraběte d´Artois tisíckrát prosila, aby ji nechal zbourat. Určitě to byla předtucha toho, co všechno si tam vytrpíme.“

Paní de Tourzel prohlásila, že v takovou možnost nevěří!

„Uvidíte, že se nepletu,“ trvala na svém Marie Antoinetta.

Nepletla se. Manuel již vysvětloval svůj plán, pro který se Národní shromáždění nadchlo:

„Temple bude hlídat dvacet mužů. Vezmeme je ze všech částí města Paříže. Krále s rodinou tam odvezeme zítra a prokážeme tomu ubožákovi patřičný respekt. Budou projíždět ulicemi lemovanými revolucionářskými vojáky. Ti už je donutí červenat se nad myšlenkou, že z nich chtěli udělat otroky své krutovlády. A jejich největší muka nastanou, až uslyší vojáky křičet: ‚Ať žije národ a svoboda!‘.“

Manuel dodal, že „králi a královně zakážou veškerou korespondenci, neboť mají za přátele jen zrádce.“ Aby Národní shromáždění nezůstalo pozadu, rozhodlo o tom, že osoby, které nepatří ke královu služebnictvu, se od nich budou muset odloučit.

„Ve vězení jsem nešťastnější než Karel I.. Ten si mohl své přátele u sebe nechat až do popravy,“ řekl král, když se loučil s přáteli, mezi nimiž byl i syn paní de Tourzel.

Marie Antoineta jim řekla:

„Právě teď na nás doléhá veškerá hrůza našeho postavení. Tu hrůzu jste zmírňovali svou přítomností a oddaností a teď nás připraví i o tuto poslední útěchu.“

13. srpna Národní shromáždění šlechetně odpustilo královské rodině účast na zasedání, aby se mohla připravit na odchod do Templu. Pétion oznámil králi, že si s sebou může vzít pouze jednu osobu ke svým službám. Královna si mohla ponechat pouze čtyři dvorní dámy - jednu pro sebe a ostatní pro svého syna, dceru a švagrovou.

Jako „útěchu“ nabídla královna paní de Tourzel, že s sebou vezme její dceru Pauline. Ačkoliv se paní de Tourzel celá chvěla při představě, že její dcera, tak „mladá a krásná, je vydána napospas těm zuřivcům“, návrh přijala a odevzdala Pauline do vůle boží.

Ke konci dne 13. srpna zastavily u brány kláštera Feuillantů dva kočáry. Paní de Tourzel o tom vypráví:

„ Král v šest hodin nastoupil do jednoho z velkých dvorských kočárů, [...]. Byl vzadu ve voze spolu s královnou, korunním princem a princeznou. Madame Alžběta, kněžna de Lamballe a Pétion seděli vpředu. Pauline a já jsme byly na jedné straně dvířek a Manuel seděl u druhých spolu s Colongesem, městským úředníkem. Všichni ti pánové měli na hlavě klobouk a s Jeho Veličenstvem jednali tím nejodpornějším způsobem.

Sotva kočár vyjel z klášterní brány, jednotka národních gardistů, která ho doprovázela, spustila svou árii výkřiků ‚Ať žije národ! Ať žije svoboda!‘ a přidávala k tomu ty nejsprostší a nejhrubší nadávky. A během celé cesty tento odporný křik ani na chvíli neutichl.“

To byly tři dny a tři noci, během nichž Marie Antoinetta skoro nepřetržitě poslouchala neúnavný dav, jenž ji zahrnoval odsuzujícími nadávkami. Nazývali ji v nich „běhnou“ či „ukrutnicí“. Aby už nemusela poslouchat věčné proklínání, přála si nakonec sama odjet do Templu. Ani tehdy ji však neopustil klid a důstojnost, což „ohromovalo i ty, kteří ji rádi ztrpčovali život“. Kolotoč nadávek ale trval ještě dvě a půl hodiny. Bylo totiž zapotřebí dvou a půl hodiny na to, aby dojeli do věže Templu. V dnešní době by to znamenalo dojít z náměstí Svornosti na současný bulvár du Temple. Ale tenkrát to trvalo tak dlouho, „neboť tento strašlivý doprovod se nespokojil jen s tím, že šel vedle kočáru Jeho Veličenstva, ale čas od času ho ještě zastavil. Někteří z nich přistupovali ke kočáru a oči jim plály zuřivostí. V některých chvílích se objevil neklid i ve tvářích Pétiona a Manuela. A tak vystrkovali hlavy z kočáru, slavnostně se obraceli k té lůze a zapřísahali ji, aby ve jménu zákona nechala kočár projet.“[10]

V půl deváté večer opustila Marie Antoinetta své vězení na čtyřech kolech, aby vešla do dalšího - do Templu, výsměšně osvíceného jako při nějaké slavnosti. Královna uspořádala mnoho slavností a tak mohla jak se patří ocenit tento druh vytříbenosti. Na znamení

[10] Paní de Tourzel

radovánek nebyl osvícen jen Temple, ale také sousední domy. Bylo to jako před lety, kdy celá Paříž tonula ve světle na oslavu příchodu mladé manželky následníka trůnu...

I.2 Vražda kněžny de Lamballe
(3. září 1792)

13. srpna v půl deváté večer se Marie Antoinetta s doprovodem konečně dostala za hradby Templu. Uvnitř byly dvě budovy. Velké převorství[11] a věž[12] nebo spíše věže - jedna velká, čtyřpatrová a druhá menší, kde bydlíval pan Barthélemy, restaurátor v místním archívu. Ale toho teď odsud vyhnali, aby uvolnil místo pro královskou rodinu, která zde zůstane dokud nebudou připraveny pokoje ve velké věži. Nikdo se neodvážil Marii Antoinettě říct, že nebude ve Velkém převorství, ale že ji uvězní ve věži. Nicméně ona to pochopila, jak také dala najevo:

„No neříkala jsem vám to?“ prohodila k paní de Tourzel, s níž se setkala v pokoji, kde usnul malý následník trůnu „přemožený vyčerpáním a únavou“.

„Když se potom skláněla nad lůžkem, kde hluboce spalo její rozkošné dítě, vyhrkly jí z očí slzy. Ale místo, aby se jim poddala, okamžitě se jí vrátila věčná odvaha a dala se do úpravy pokojů toho smutného místa.“[13]

Marie Antoinetta se cítila být především paní domu, a tak od svého příjezdu do Templu zařizovala pokoje! Zaměstnávalo ji to, ale nezabraňovalo slyšet, jak stráže obklopující věž, povykovaly na melodii písně *Malbruk do vojny jede*:

Madame do věže leze,
Neví, kdy zase sleze.

Tento refrén obveseloval všechny zevlouny potulující se od 14. srpna kolem Templu, aby mohli být svědky pádu jejich bývalých pánů. Sborově si prozpěvovali tu píseň dne:

Madame do věže leze,
Neví, kdy zase sleze.

Ale po všech těch nadávkách, které musela vytrpět mezi 10. a 13. srpnem, se Antoinetty tento popěvek ani trochu nedotýkal. Ve věži totiž byla skryta před všemi pohledy a pokud byla ve vězení, už nebyla na pranýři. Při sestupu do pekla existuje několik stupňů a některé z nich jsou snesitelnější než ostatní. Temple byl prozatím snesitelné peklo...

[11] Bývalé sídlo Vendômů a Contiů, poté hraběte d´Artois, který nastoupil po knížeti de Conti, aby spravoval Velké Převorství i celý Temple.
[12] Věž byla součástí starobylého Templářského kláštera. Ve 12. století ji nechal postavit bratr Hubert.
[13] Paní de Tourzel

Marie Antoinetta se usídlila ve druhém patře, v bývalém modrobílém salonu pana Barthélemyho. Mousseline měla lůžko v matčině pokoji. Paní de Tourzel spala společně s paní de Saint-Brice, dvorní dámou Ludvíka Karla a jeho sestry, v pokoji následníka trůnu a kněžna de Lamballe v temném předpokoji, který obě místnosti spojoval.

Ludvík August obýval část třetího patra. Ze zdí sám odstranil „neslušné“ rytiny datované z Období regentství.

„Nechci, aby to zůstalo dceři na očích,“ řekl.

Alžběta a Pauline de Tourzel se také ubytovaly ve třetím patře, v „odporně špinavé“ kuchyni.

Každé ráno se scházeli v Antoinettině modrobílém salonu. Rodinné shromáždění se odehrávalo pod dohledem člena městské gardy. Stráž se střídala každou hodinu. Byla to protivná přítomnost zakazující veškerou svobodu konverzace. Museli se omezit pouze na hlasitou četbu. Ludvík August našel v knihově vedle jídelny *Studie přírody* od Bernardina de Saint-Pierre.

Dalším rozptýlením byly práce přetvářející Temple na vězení. Zvyšovaly se zdi, hloubily příkopy, kácely stromy a bednila se okna. „Viděli jsme, jak se zahradní zdi Templu rychle zdvihají. Palloy, architekt toho vězení, ukázal králi plány pokojů ve velké věži určených pro něj i pro královskou rodinu.“ Byla to od něj vskutku okouzlující pozornost.

V noci z 19. na 20. srpna dva městští úředníci, pověřeni „odvést všechny osoby, které nejsou v příbuzenském svazku s rodinou Capetovou“, odtrhli od Marie Antoinetty kněžnu de Lamballe a paní de Tourzel s dceru Pauline:

„Královna okamžitě přišla do pokoje kněžny de Lamballe a velmi bolestně se s ní loučila. Se mnou a s Pauline se také velmi dojemně rozloučila a potichu mi řekla: ‚Pokud nebudeme mít to štěstí znovu se vidět, dobře se starejte o paní de Lamballe. Za všech důležitých okolností mluvte vy a pokud to bude možné, nenechte ji odpovídat na ty záludné a trapné otázky.‘“[14]

Marie Antoinetta, tolikrát obviňována ze sobectví, myslela nejdřív na ostatní. Na svou „milou Lamballku“, kterou svěřila do péče své „milé Tourzelce“. Paní de Lamballe, paní de Tourzel a Pauline naposledy objaly královnu, než je odvedly do vězení la Force. Bylo to první smutné loučení v Templu a budou ho následovat loučení ještě smutnější. Stráže ho nakonec přerušily, protože se jim zdálo, že se dámy loučí už moc dlouho. „V pozici, v jaké jsme byly, nám nezbylo než poslechnout,“ uvádí paní de Tourzel. A „paní Přísná“ nebyla sama, kdo

[14] Paní de Tourzel

musel poslechnout. I Ludvík August a Marie Antoinetta se učili podřizovat příkazům svých žalářníků, jejich urážkám a špehování. Došlo to až tak daleko, že prohrabávali královy kapsy...

26. srpna bylo povoleno Clérymu, komorníkovi následníka trůnu, aby se připojil k mladému pánovi a aby pomohl panu Hueovi, komorníkovi krále. Díky Cléryho *Deníku* víme, jaká atmosféra vládla toho dne v Templu:

„Bylo by pro mě obtížné popsat dojem, jaký na mě udělala ta vznešená a zároveň ubohá rodina. Oslovila mě sama královna projevem plným laskavosti a poté dodala: ‚Budete k službám mému synovi. Dohodněte se s panem Huem na tom, co se vás bude týkat.' Cítil jsem se natolik sklíčený, že jsem skoro nemohl odpovědět.

Královna s dámami, které byly už osm dní bez svých dvorních dam, se mě při večeři zeptaly, zda bych jim mohl rozčesat vlasy. Odpověděl jsem, že udělám vše, co si budou přát."

Cléry zastoupil Léonarda ve funkci kadeřníka, a tak se zručnost nahradila horlivostí. Když Marie Antoinetta viděla výsledek vytušila, že bude hůř, a naučila dceru, jak se učesat sama bez cizí pomoci.

Život v malé věži byl uspořádaný. A byl stále stejný až do 26. října, kdy se královská rodina přesunula do velké věže.

Marie Antoinetta se synem vstávali brzy ráno mezi šestou a sedmou hodinou. V devět se chodili společně s Mousseline a s Alžbětou nasnídat nahoru ke králi. V deset hodin se celá rodina vrátila do královnina pokoje, kde král vyučoval následníka trůnu. Učil ho latině, vykládal mu o Corneillovi a Racinovi a probírali dějepis a zeměpis. Královna učila dceru o principech náboženství a hudby.

V poledne se Marie Antoinetta, Alžběta a Mousseline převlékaly ze svých ranních úborů, šatů z bílé bavlněné látky, do šatů z hnědého plátna s drobnými kvítky. Být vězenkyní v Templu nebyl žádný důvod pro zanedbávání zásad slušnosti odívání vyžadujících ranní a večerní úbor...

V jednu hodinu chodívala královská rodina do zahrady na procházku pod kaštany. Aby se tam dostali, museli projít brankou tak nízkou, že bylo třeba se sehnout. Hlídač branky Rocher se tím bavil a tropil si z toho žerty:

„Marie Antoinetta byla pyšná, ale já ji přinutil pokorně sklonit hlavu..."

Kouřil dýmku a vždy vyfoukl dým přímo na Alžbětu.

„Proč to ten Rocher pořád dělá?" zeptala se.

„Nejspíš proto, že ho to baví," zněla odpověď a Alžběta už dál nenaléhala.

Procházka pod kaštany byla příjemná pouze pro korunního prince. Bezstarostně si hrál a pobíhal kolem, jak tomu bývá u dětí v jeho věku. Ostatní rodině už tak příjemná nebyla, neboť byla vystavena nadávkám dělníků a zevlounů:

„Během procházky se kolem shromažďovali dělostřelci, aby tancovali a zpívali revoluční a někdy i obscénní písně. Ani při návratu do věže se královská rodina nevyhnula urážkám. Stěny často pokrývaly ty nejneomalenější slovní útoky napsané dost velkými písmeny, aby je určitě nemohli přehlédnout. Stálo tam: Madame Veto ji protancuje... My si budeme umět poradit s tím, aby to tlustý prase zhublo... Pryč s rudou stuhou... Musíme zardousit ty malý vlčata...“[15]

Po procházce královská rodina obědvala za přítomnosti Santerra, který občas naslouchal královým názorům na dění. Ale nikdy neslyšel názor královny věrné své tiché politice. Zahájila ji 1. ledna 1772 kvůli paní du Barry („ta žena už nikdy neuslyší zvuk mého hlasu“) a po osm let v ní pokračovala zase kvůli kardinálu Rohanovi...

Po jídle se hrála karetní hra piket nebo kostky, četlo se nebo se řešily hádanky z knihy *Mercure de France*. Už tu ale nebyla paní Campanová, vždy tak šikovná v jejich řešení, aby s nimi pomohla.

V osm hodin korunní princ večeřel a šel spát.

V devět večeřel zbytek rodiny a pak si šel každý po svém. Marie Antoinetta s Alžbětou si nechodily hned lehnout. Spravovaly královy šaty – měl už jen jedny – nebo své vlastní oblečení. Už tu totiž nebyly paní d´Ossun, Rose Bertin ani paní Eloff, aby se staraly o toalety.

Osamocení vězňů bylo stejně strašné jako neustálý dozor nepolevující ani na chvíli. Kvůli kontrole se každý chléb rozlamoval na půl a karafy se mohly naplnit pouze v přítomnosti stráží. A v den svátku, 25. srpna, sebrali králi meč.

Pokud byli pánové Hue a Cléry oddáni královské rodině, nebylo tomu tak u sluhy Tisona.

Tison a jeho žena byli umístěni do Templu jako sluhové pro těžké práce. Ale ve skutečnosti byli pověřeni, aby špehovali vše, co by mohla královská rodina říct nebo udělat .

Vězni měli zakázáno přijímat návštěvy. Žádné návštěvy a hlavně žádné noviny. Aby páni mohli sledovat vývoj událostí, nezbývalo Hueovi než poslouchat, co vyvolávají prodavači novin. Tak se dozvěděl, že do Francie pronikla vojska Rakušanů, Prusů a francouzských vystěhovalých šlechticů. 2. září se Verdun vzdal Brunšvikově armádě.

[15] Cléry

Nepřátelé postupovali na Châlons. Pařížská silnice byla přístupná a Pařížané už byli svědky toho, jak dragouni a ulhanové pronikali do jejich ulic a domovů. A to všechno byla chyba toho tlustého Kapeta a té jeho rakouské čubky.

A právě 2. září byla Kapetova rodina donucena zkrátit procházku, neboť na ně z hradeb házeli kameny. Rychle se vrátili zpět a nechápali, kde se znovu vzala ta vlna nevole. Ozývalo se zvonění na poplach a varovné výstřely z děl. Kolem páté hodiny vešel k Marii Antoinettě městský úředník Mathieu a řekl králi:

„Sire, vy nevíte, co se děje. Zvoní se na poplach a pro výstrahu se střílelo z děl. Vystěhovalí šlechtici jsou ve Verdunu. Pokud přijdou, zemřeme všichni, ale vy zemřete jako první."

„Udělal jsem vše pro blaho lidu a už nemám, co bych udělal," tak zněla jediná králova odpověď.

Následující noci nemohla Marie Antoinetta usnout, jak ji ta násilná příhoda trápila. Lůza zatím mířila do věznic, kde byli natěsnáni „nepřátelé národa", aby všechny povraždila. Nesla si šavle, sekery a pušky - všechno se hodilo na prolití „nečisté krve".

3. září v osm ráno přišel do Templu Manuel, aby krále i královnu zpravil o osudu paní de Lamballe a paní de Tourzel. Říkal, že jsou ve vězení la Force, kde se jim „vede dobře". Což byla ještě několik následujících hodin pravda.

Kolem poledne byla kněžna de Lamballe zmasakrována ranami kopí a seker. Paní de Tourzel s dcerou se zachránily díky zásahu jistého pana Hardy.

V jednu odpoledne shromáždil Ludvík August rodinu a jako obvykle chtěl jít na procházku do zahrady, neboť právě nastal její čas. Městští úředníci s tím ale nesouhlasili. A tak se král musel obejít bez procházky a utěšit se hrou v kostky s královnou.

Kolem třetí se v okolí Templu rozlehl řev vrahů kněžny de Lamballe. V pýše na svůj čin se honosili falešnými kníry z intimního ochlupení jimi řečené „Sapfó z Trianonu". Na špičce kopí měli nabodnutou hlavu Marie Terezie Louisy de Savoie-Carignan. Tato příšerná podívaná přerušila oběd Tisonových a Cléryho. Cléry zděšeně vykřikl. Paní Tisonová omdlela.

Rozzuřený dav křičel:

„Jestli se nám Rakušanka neukáže, budeme muset my za ní, aby mohla políbit hlavu Lamballský."

Pronikli za hradby, ale vstup do věže jim byl odepřen. Uvnitř městský úředník zatáhl závěsy. Ludvík August tím byl velmi znepokojen a ptal se členů národní gardy, zda je jeho rodina v bezpečí:

„Rozšiřujeme zprávu, že vy a vaše rodina už nejste ve věži. Požadují, abyste se jim ukázali v okně, ale to nestrpíme. Lid musí mít větší důvěru ve své úředníky," odpovídají mu na to.

Náhle se objevila městská stráž, která se postavila proti tomu. Pan a paní Kapetovi by se měli ukázat v okně a ujistit tak lid o své přítomnosti. Strhla se prudká hádka mezi národní gardou a městskou stráží a Ludvík August se ji snažil uklidnit.

„Dobrá tedy," řekl jeden z nich, „když to chcete vědět, mají v úmyslu ukázat vám hlavu paní de Lamballe. A pokud nechcete, aby vylezli až sem, doporučuji vám, abyste se jim ukázali."

Když to Marie Antoinetta uslyšela, omdlela.

„Pane, sice už počítáme se vším, ale mohl byste si odpustit říkat před královnou tak příšerné zprávy," ohradil se král.

Když se Marie Antoinetta probrala, zuřivci stále požadovali, aby se jim ukázala v okně. A pokračovali v tom i během následujících tří hodin. Poté nespokojeni odešli. Marie Antoinetta neviděla hlavu své přítelkyně– oni říkali té „její děvky"- nabodnutou na kopí, ani její krvácející srdce nabodnuté na dalším. „Drahoušek můj, srdíčko moje..." Z toho „srdíčka" se stal jen ubohý krvavý orgán.

Jak tvrdí autoři pamětí, Marie Antoinetta strávila po této události noc „na modlitbách a ve vzlycích". A jestlipak mezi modlením a vzlyky také zakoušela příšerné výčitky svědomí, že uvrhla vrchní hofmistryni svého dvora „do jámy lvové", když po ní chtěla, aby se vrátila z emigrace?

„Paní de Lamballe byla bezpochyby největší královnina spoluvinice. Proč ji však neušetřili, aby ji vyslechli, až budou soudit tu největší vinici? A když už ji chtěli zavraždit pro výstrahu, neměli se omezit na „pouhý" trest smrti a vyvarovat se takových zvěrstev a ohavností, jež lidskou přirozenost naplňují hrůzou?" dočítáme se v *Tajné korespondenci.*

„Zvěrstva a ohavnosti, jež lidskou přirozenost naplňují hrůzou" pro Marii Antoinettu právě začaly. Vražda kněžny de Lamballe toho byla znamením.

II.3 Třicáté sedmé narozeniny paní Kapetové
(2. listopad 1792)

21. září 1792 se zákonodárná moc nahrazuje Národním konventem. Ruší se královská moc a vyhlašuje se republika.

„Ve čtyři hodiny odpoledne, dne 21. září, přišel městský úředník jménem Lubin, doprovázený strážníky na koních a davem chátry, aby před věží učinil prohlášení. Ozvalo se troubení trubek a poté se rozhostilo ticho. Lubin měl opravdu zvučný hlas, a tak mohla královská rodina zřetelně slyšet prohlášení o svržení královské moci a nastolení republiky. V té chvíli měli zrovna službu na stráži u královské rodiny pánové Hébert, též známý jako otec Duchesne, a Destournelles, v té době ministr berní správy. Seděli u dveří, zlomyslně se usmívali a nespustili z krále oči. Král si toho byl vědom, ale dál pokračoval ve čtení a nedal v obličeji najevo žádné pohnutí. Královna se chovala stejně pevně. Ani slovem ani gestem nechtěla zvětšovat radost obou mužů.“[16]

Poté, co královna omdlela, když se dozvěděla o vraždě kněžny de Lamballe, zapřísahala se, že už nikdy nesmí dát najevo slabost. Tím se v té chvíli řídila a dařilo se jí to.

Večer toho dne žádal Cléry o nějaké přikrývky pro následníka trůnu, protože už se začínala ozývat zima. Žádost začal obvyklou frází: „Král žádá...“

„Jste dost odvážný, když používáte titul zrušený z vůle lidu. Říkejte spíš *tento pán*,“ upřesnil Clérymu Destournelles, aby králi ukázal, že přestal brát ohled na titul odmítnutý lidem.

Král nehnul ani brvou. Další den poradila Alžběta Clérymu, aby na žádosti psal: „Pro potřeby Ludvíka XVI., Marie Antoinetty, Ludvíka Karla, Marie Terezie, Marie Alžběty požadujeme...“ Z Bourbonů se stali prostí jedinci.

Cléry se nadále řídil Alžbětinou radou, neboť většina požadavků se jevila jako nezbytná. Podle něj měla „královská rodina hlavně nedostatek oblečení, dámy ho každý den spravovaly. […] Nicméně, po mnohém naléhání jsem dosáhl toho, že nám dali trochu nového prádla. Ale dělnice ho označily královskou korunkou, a tak městští úředníci požadovali, aby dámy ty korunky odstranily. Musely uposlechnout.“

29. srpna ráno přišli do salonu, kde byla shromážděna celá rodina, městští úředníci, aby přečetli rozhodnutí lidu. Nařizovalo „odejmout veškeré papíry, inkoust, tužky a dokonce i popsané papíry, které jsou drženy buď osobami nebo se nacházejí v jejich pokojích, stejně tak jako věci komorníků a ostatního služebnictva ve věži. Dále se nařizuje odebrat veškeré zbraně, obranné i útočné. Zkrátka musí se učinit veškerá nezbytná opatření, aby se *Ludvíku Poslednímu* zabránilo v kontaktu s jinými osobami než s městskými úředníky.“ Nařízení okamžitě nabylo platnosti. Marie Antoinetta s Mousseline si schovaly tužky, a tak se jim je podařilo zachránit.

[16] Cléry

Večer toho dne je čekala další zkouška. Ludvík Poslední se zrovna chystal jít po večeři do svého pokoje, když se náhle znovu objevili městští úředníci, tentokrát v čele s Hébertem, a přečetli další dekret, mnohem nepříjemnější než ten z rána. Byl také mnohem bolestnější, protože nařizoval, aby se vězni od sebe odloučili. Ludvíka Augusta přemístili do velké věže, kde pro něj už měly být připraveny pokoje. Marie Antoinetta při představě, že rozdělení rodiny je předzvěstí toho nejhoršího, propukla v pláč, i když si slíbila na sobě nedávat nic znát... Ale pohnutí bylo tak silné, že mu podlehla. Městští úředníci se tak mohli chlubit, že KONEČNĚ viděli Rakušanku plakat.

Královy pokoje připraveny nebyly. Ještě se tam malovalo a byl tam nesnesitelný zápach. Král zde strávil příšernou noc. Další den v devět hodin ráno se honem chystal k rodině do malé věže. Ale městští úředníci mu v tom zabránili: „Na to nemáme žádný rozkaz“, tvrdili. Cléry dostal povolení jít ke královně pro nějaké královy zapomenuté knihy:

„Našel jsem ji v pokoji s dětmi a Madame Alžbětou. Plakaly a když mě spatřily, jejich bolest se ještě zvětšila. Kladly mi tisíce otázek týkajících se krále, na které jsem mohl odpovídal pouze zdrženlivě. Královna se obrátila na úředníky doprovázející mě a znovu je horlivě žádala o svolení být s králem alespoň několik okamžiků denně a během jídla. Už to nebyly nářky ani slzy, ale výkřiky bolesti... ‚No dobře, dneska spolu poobědvají‘, řekl jeden z úředníků […].”

Když to Marie Antoinetta uslyšela, propukla znovu v pláč a k ní se přidaly i dcera se švagrovou. Ale tentokrát to byly slzy radosti. Pohled na plačící trio byl vskutku tou “nejdojemnější podívanou”. “Ty ženské mě snad taky rozpláčou”, komentoval tu scénu jeden ze zástupců lidu, švec Šimon, který byl v Templu čím dál důležitější. Ale potom litoval takového přiznání. Aby ukázal, že je mu pláč aristokratek lhostejný, řekl Marii Antoinettě:

“Když jste 10. srpna vraždila lid, tak jste neplakala.”

Zjevně obviňoval královnu z masakru v Tuileries. To už nebyla jen pomluva. Královna na to nedbala a odpověděla mu:

„Lid si velmi špatně vyložil to, co jsem cítila.“

Marie Antoinetta netrpělivě očekávala čas oběda. Kdo by kdy řekl, že jednou bude Ludvíka Augusta tak očekávat? Za časů Trianonu totiž posunovala čas na hodinách, aby uspíšila manželův odchod, neboť byl zvyklý brzy uléhat ke spánku.

„Večeřeli jsme s tatínkem a už se těším, až ho zase uvidím,“ vyprávěla Mousseline. A takovou radost prožívala i další den, neboť královna s dětmi se s králem znovu viděli u jídla a během procházky.

„Přinesli nám noviny, ale jen proto, abychom se v nich dočetly o odchodu cizinců a o hrůzách namířených proti králi, kterých byly plné. Jednoho dne nám řekli: ‚Dámy, máme pro vás jednu dobrou zprávu. Bylo zajato mnoho zrádců z emigrace. Pokud jste patriotky, musíte se z toho radovat.‘ Matka jako vždy neřekla ani slovo, dokonce vypadala, že to ani neslyší.“[17]

Pokud se královna ocitla tváří v tvář svým žalářníkům, stávala se slepou, hluchou i němou.

26. října zajali Cléryho, neboť ho shledali příliš úslužným, uctivým a nápomocným – nemyslíte si, že jste viděli, jak mu do kapsy vklouzl dopis? – a předvolali ho před revoluční soud. Tam ho zprostili viny. Do Templu se vrátil o půlnoci. Marie Antoinetta, její děti i švagrová byly právě přestěhovány do velké věže. Královna byla ráda, že bude blíž u krále. Byla to ale radost, za kterou draze zaplatila. Její milovaný syn se totiž musel přestěhovat k otci. Podle dalšího nařízení lidu: „Dle pozorování jednoho ze sluhů v Templu byl syn Ludvíka Kapeta pod neustálým vlivem žen – matky a tety. Protože považujeme za vhodné, aby dítě v tomto věku bylo spíše pod mužským vlivem, nařizujeme, aby byl syn Ludvíka Kapeta *okamžitě* odejmut z rukou žen a předán do rukou otce, kde zůstane.“ Dále nařízení upřesňovalo, že se dauphin každý den, „v době otcova odpočinku, přesune do bytu matky a tety, kde zůstane čtyři nebo pět hodin.“

Marii Antoinettě dali zřetelně najevo, že tyto každodenní synovy návštěvy jsou možné pouze díky laskavosti a toleranci městských úředníků, kteří chtěli ukázat, že nejsou příšery bez srdcí... A *okamžitě* Ludvíka Karla odvedli k otci.

Tak se královna ocitla ve svém předposledním útočišti, ve velké čtyřpatrové věži Templu. Přízemí obývali městští úředníci, první patro stráž, ve druhém byl král, dauphin a Cléry a ve třetím Marie Antoinetta s dcerou a Alžbětou. Čtvrté patro bylo prázdné s otevřenou galerií, kde se královská rodina, opět díky dobrotě úředníků, mohla procházet.

Ve velké věži se Marie Antoinetta věnovala stejným činnostem jako v malé - výchově dcery, čtení a vyšívání.

Ve velké věži se stejně jako v malé snídalo, obědvalo a večeřelo ve stejnou dobu. U jídla se rodina scházela, ale musela mluvit nahlas a *dobrou francouzštinou*, aby stráže mohly všechno slyšet a aby všemu rozuměly. Bylo zakázáno mluvit potichu.

[17] *Paměti* napsané Marií Terezií de France

Vládla tu libovůle a rozmary dozorců. Jednou zakázali Clérymu česat královnu. Jindy zas, když si královna zlomila hřeben a prosila Turgyho[18], aby jí koupil nový, jeden ze stráží zařval:

„Kup jí rohovinovej, dřevěnej by pro ni byl moc dobrej."

Na zapsání všech urážek, jimiž „tu rakouskou čubku" častovali, bychom potřebovali velmi tlustou knihu.

7. října byl ve jménu rovnosti Ludvík August zbaven všech odznaků a řádů. 1. listopadu přišla do Templu delegace z Národního konventu ověřit „stav situace osoby Ludvíka Kapeta a jeho rodiny a dozvědět se o bezpečnostních opatřeních přijatých vrchní radou Komuny a hlavním velitelem Pařížské národní gardy pro zachování rukojmích svěřených jejich dozoru."

Členem delegace byl i Drouet, muž z Varennes. Když ho Marie Antoinetta spatřila, neubránila se zachvění.

„Přicházíme, abychom se vás zeptali, zda se máte dobře, zda vám nic nechybí a zda nemáte nějaké stížnosti," řekl Drouet.

Královna neodpověděla. Drouet zopakoval otázku.

„Nicméně je důležité, abychom věděli, zda si na něco nebo na někoho nestěžujete."

Královna znovu mlčela. Drouet odešel, aniž by zaslechl hlas této Madony Ticha. Po jeho odchodu se Marii Antoinetě vrátila řeč a ptala se Alžběty:

„Sestřičko, proč k nám jen přišel ten muž z Varennes? Snad proto, že je zítra den památky zesnulých?"

Ticho místo odpovědí na Drouetovy otázky si královna dala jako dárek v předvečer svých třicátých sedmých narozenin. Kde jsou ty časy, kdy prožívala radostné narozeniny v Schönbrunnu nebo nádherné oslavy ve Versailles? 2. listopadu 1792 „jsme slyšely příšerný řev lidí žádajících hlavu mého otce i matky. Byli tak krutí, že nám přišli křičet až pod okna."[19] A tak Marie Antoinetta prožívala narozeniny za zvuků revolučních písní *Dansons la Carmagnole* a *Ca ira* a vzpomínek na uplynulé slavnosti...

[18] Bývalý králův služebník, natolik věrný svému pánu, že se mu podařilo nechat se najmout do služby v Templu. Paní Campanová neměla to štěstí a její žádost o službu byla zamítnuta.
[19] Marie Terezie de France

II.4 Snubní prsten a vdovské šaty

(21. ledna 1793)

Už neposlouchám nic a navždy sbohem dím.
Vám navždy sbohem! Ach! Zda vědom jste si vskutku,
co v krutém slově tom je pro milence smutku?[20]
RACINE. (Berenika)

Když Marie Antoinetta poslouchala během svých třicátých sedmých narozenin výkřiky žádající smrt, mohla se pouze smířit s nevyhnutelným. Jestliže zavraždili kněžnu de Lamballe – a jakým způsobem – co si asi schovali pro královnu, kterou obviňovali ze všeho špatného, co postihlo Francii? Obviňovali ji ze špatného počasí, ze špatné úrody, z Brunšvikova vítězství, z pádu asignátu a snad i z padání suchého listí...

Každý večer i každé ráno žádala Marie Antoinetta syna, aby se modlil za kněžnu de Lamballe. I ona se čím dál tím více modlila. Z modliteb čerpala alespoň trochu síly a naděje. Naděje v nezranitelnost. Chtěla být alespoň zdánlivě nezranitelná, protože věděla, že uvnitř zranitelná je. Ale čím dál tím méně. Někdy se cítila být stejně slabá jako Ludvík August. Hrůzy návratu z Varennes, hrůzy dobytí Tuileries a nyní každodenní hrůzy v Templu otřásaly její rovnováhou. Neexistovala muka, na něž by její žalářníci nepřišli. Jak tomu odolávat?

„Krále nezabijeme, jen ho chceme na doživotí i se synem zavřít do Chambord," řekl jeden.

„Rozdělíme vás, teď jste spolu naposledy," přisazoval si další.

A dvakrát jim dělali prohlídku uprostřed noci. Dauphin se probudil a plakal v matčině náručí. „To byla jediná chvíle, kdy jsem viděla matku netrpělivou", vypráví Mousseline.

A nepřestávalo to. Během procházky mezi hradbami podal jeden dělník Ludvíku Augustovi rýč:

„Tumáš, ty tlustý Veto, to máš na to, abys svý ženě srazil hlavu."

14. listopadu, v tomto režimu každodenního ponižování, král onemocněl těžkým zánětem zubu. Žádal si zubaře. Komuna se o tom radila tři dny, ale pak žádost zamítla. Králův lékař, pan Le Monnier, byl přivolán až 22. listopadu, když krále skolil záchvat horečky. Po králi onemocněl jeho syn. Dostal černý kašel. Matce zakázali u něj v noci bdít. Když se dauphin uzdravil, ulehla s nemocí Marie Antoinetta. Poté Alžběla i Mousseline. Všichni trpěli nevyhnutelnými strastmi vězeňského života, které jsou všem vězňům společné.

[20] Racine, J. *Berenika*. p. 64 Přeložil Jan Kubišta.

3. prosince 1792 byla Marie Antoinetta tak nemocná, že nemohla přijímat žádnou normální stravu. Prosila proto Turgyho, který Clérymu pomáhal jak mohl nejlépe, o trochu bujónu:

„Ve chvíli, kdy jsem jí ho podával," vypráví Turgy, „se královna dozvěděla, že paní Tisonová, která je v jejích službách, je nemocná. Hned nakázala, aby ten bujón odnesli jí, a tak se také stalo. Poprosil jsem jednoho ze stráží, zda by mě odvedl do kuchyně pro další bujón, ale žádný z přítomných mě nechtěl doprovodit, protože si přáli, aby nemocná královna šla dnes spát bez večeře."

7. prosince přišel městský úředník, aby přečetl nové rozhodnutí nařizující odebrat vězňům „nože, břitvy, nůžky, kapesní nožíky a všechny ostatní ostré nástroje, které se vězňům s pověstí zločinců, odeberou a kvůli kterým se důkladně prohledají jak samotní vězni, tak jejich pokoje." Rozhodnutí bylo *okamžitě* vykonáno. A v tu chvíli se z Marie Antoinetty znovu stala ta „malá šprýmařka", tolikrát napomínána matkou:

„Je třeba odevzdat i jehly? Ty jsou také dost ostré."

Nový rakouský císař František, synovec Marie Antoinetty, neměl ani zdání, jaký je život vězňů v Templu. Jediný, kdo měl přesné informace, byl Fersen. 19. listopadu 1792 napsal svému příteli Taubemu:

„V jakém to žijeme století? Vypadá to, že boží prozřetelnost vyčerpává všechny nejzhoubnější rány, aby je uvalila na tu dobrou a přenešťastnou rodinu. Má duše je tisíckrát rozervaná. Příteli, už jste propadal beznaději kvůli ústupu brunšvického vévody. Tak teď ji budete propadat ještě víc, až se dozvíte, že Rakušani pokládali za nutné opustit Nizozemí, když se k nim blížil Dumouriez s tlupou banditů, zlodějů a vzbouřenců."

Pro Brunšvika s vojsky měl být útok na Francii jen příjemnou procházkou. Ale ke své hanbě a úžasu byl těmi „vzbouřenci" úspěšně vítězícími ve Valmy, Spire, Jemmapes, Tournai, Gand a Charleroi, kteří také vtrhli do Savojska a dobyli Nice, odražen. Vlast už nebyla v nebezpečí.

Národní konvent se tak mohl plně věnovat záhubě Marie Antoinetty a jejích blízkých. 3. prosince rozhodli o králově obžalování. Důvodem bylo nalezení „železné schránky" obsahující Ludvíkovy dokumenty. Týkaly se knížat, koalice, vystěhovalých šlechticů, plánů na vysvobození a tajných pokynů pro lidi z venčí. Schránku pro něj vyrobil Gamain, který

tvrdil, že jako odměnu za práci mu Rakušanka podstrčila koláč plněný arsenem! Že je Marie Antoinetta travička, už nikoho neudivilo.

6. prosince se Cléry dozvěděl o králově obvinění a nevěděl, jak by to měl svému pánovi oznámit:

„Nevěděl jsem, jak tuto příšernou novinu oznámit přímo králi. Chtěl jsem o tom nejdříve zpravit královnu nebo Madame Alžbětu, ale byl jsem na nejvyšší míru znepokojen a král mi kladl na srdce, abych mu nic nezastíral. Večer, když jsem ho svlékal, jsem mu vyložil všechno, co jsem se dozvěděl. Také jsem ho připravil na záměr, že ho během procesu chtějí oddělit od rodiny. A dodal jsem, že už zbývají jen čtyři dny na domluvu s královnou o způsobu korespondence."

Druhý den po odhalené skutečnosti se králi povedlo upozornit královnu. Ta dala Clérymu „pohledem plným bolesti" najevo, že o tom ví. Aby Cléryho neohrozili, oba se snažili nedat svůj zármutek najevo. Protože byli sledováni z těsné blízkosti, nemohli si říci ani to, co by si manželé za normálních okolností před odloučením řekli...

„11. prosince 1792 v pět hodin ráno se celou Paříží rozeznělo bubnování na poplach a do zahrady Templu bylo vpuštěno jezdectvo s jedním dělem. Ten hluk by královskou rodinu vyděsil, i kdyby bývala neznala jeho příčinu. Nicméně předstírala, že příčinu nezná a žádala po strážích, co měli zrovna službu, nějaká vysvětlení. Ty odmítly odpovědět."[21]

11. prosinec, poslední den společného života Ludvíka Augusta a Marie Antoinetty, začal za zvuků bubnu. Dvaadvacet let komplikovaného svazku, dvaadvacet let Ludvíkovy šílené lásky a Antoinettiny lásky z rozumu se blížilo ke konci. A protože bylo nutné dodržet obvyklý časový rozvrh, museli předstírat, že o žádném konci ani nevědí. V devět hodin ráno přišel Ludvík August jako obvykle posnídat do pokoje Marie Antoinetty. Přítomnost bedlivé stráže jim nedovolila vyměnit si mezi sebou jediné slovo. V deset hodin král opustil královnu spolu s následníkem trůnu, kterému šel dát lekci čtení. V jedenáct byla lekce přerušena. Král se musel odloučit od rodiny. Cléry odvedl dauphina ke královně. V jednu hodinu Ludvík Poslední opustil Temple a byl odveden do Národního konventu.

Na osudu Marie Antoinetty je nejstrašnější to, že se hrůzy opakují. Královna dvakrát prožila to, co se normálně prožije jen jednou a i tak to bohatě stačí. 11. prosince 1792 ji

[21] Cléry

přepadla stejná úzkost jako 17. července 1789 ve Versailles, když Ludvík August odjel do Paříže.

„Matka vyzkoušela všechno, aby se od stráží, jež ji hlídaly, dozvěděla, co se děje. Bylo to poprvé, kdy se uvolila na něco se jich zeptat. Ti muži nám to ale nechtěli říct. Vše jsme se dozvěděli až po otcově příchodu.“[22] Ludvík August se vrátil 11. prosince 1792 večer. Marii Antoinettu by utěšilo jen to, kdyby se mu vrhla do náruče. Ale s její žádostí, aby mohla vidět krále, stráže nesouhlasily. Tak královna spolu s korunním princem odešla do svého pokoje.

„Bratr strávil noc u ní. Neměl tam postel, tak mu přenechala svou a zůstala celou noc vzhůru. Já a teta jsme ji nechtěly nechat samotnou v tak strašné bolesti, ale přesvědčila nás, ať si jdeme lehnout. Další den matka znovu žádala, aby mohla vidět otce a aby si mohla přečíst noviny. Chtěla vědět vše o jeho procesu. Naléhala, ať k němu pustí alespoň mého bratra a mě, když ho nemůže vidět ona. Žádost byla předložena hlavnímu radovi. Noviny byly zamítnuty. Mně a bratrovi dovolili vidět otce, ale s podmínkou, že budeme úplně odděleni od matky. Dali to vědět i mému otci, který na to řekl, že jakkoli velká by byla jeho radost, kdyby viděl své děti, jedna velká záležitost mu brání starat se o syna a dcera nemůže být odloučena od matky. A tak přenesli bratrovu postel do matčina pokoje.“[23]

„Nemohl bych připustit, aby u mě děti zůstaly. Musím tuto novou oběť podstoupit, neboť cítím veškerý zármutek, jež by byla zakoušela královna,“ vysvětloval král. Podal tak jeden z posledních důkazů lásky k Marii Antoinettě.

„Kéž by mi odepřel takovou poslední laskavost! Je to ten nejdrásavější a zároveň nejmilejší důkaz jeho neustálé lásky,“ povzdechla si královna. Až teď si uvědomila jak ji ten „ubohý muž“ miloval. Mnohem víc než její domnělí ctitelé, pánové Besenval, Coigny, Tilly, Esterhazy, Lauzun...

Příliš pozdě.

Během následujících nekonečných šesti týdnů se díky pomoci Cléryho, Turgyho a několika městských stráží, lidštějších než ostatní, snažila Marie Antoinetta sledovat králův proces. Věděla, že si její manžel vybral tři výborné obhájce - pana Troncheta, pana de Malesherbes a pana de Sèze. Každý den se svým klientem rozmlouvali a radili se.

[22] Marie Terezie de France
[23] *Ibid.*

25. prosince strávil Ludvík August naprosto osamělé vánoční svátky. Využil jich k napsání své poslední vůle. Byla to obdivuhodná závěť plná odpuštění:

„Z celého srdce odpouštím těm, kteří se stali mými nepřáteli, aniž bych jim k tomu dal jakýkoli podnět. Stejně tak odpouštím těm, kteří mi svou falešnou horlivostí nebo horlivostí špatně pochopenou způsobili hodně zlého.

„ […] Prosím svou ženu, aby mi odpustila všechny nesnáze, jimiž kvůli mně trpí, a zármutek, jež mohla pociťovat během našeho svazku. Stejně jako si může být jistá, že vůči ní nepociťuji nic špatného, kdyby si myslela, že si kvůli něčemu musí dělat výčitky.“

Zjevně nevěřil, že tomu tak je. A když si člověk pomyslí, že někdo v tomto posledním odstavci chtěl vidět důkaz toho, že si Marie Antoinetta « kvůli něčemu musí dělat výčitky. »!

Víme, že 25. prosince 1792 psal Ludvík August svou závěť. Ale nevíme, co toho dne dělala Marie Antoinetta. Určitě, jako obvykle, plna úzkosti vyšívala.

26. prosince byl král podruhé odveden do Národního konventu, kde ho jeho advokáti horlivě obhajovali. Především pan de Sèze, jehož výřečnost Národní konvent až popuzovala.

27. prosince předal pan de Sèze králi několik výtisků jeho obhajovací řeči. Král jeden poslal královně. Byl to poslední a také jediný novoroční dárek pro Marii Antoinettu. 1. ledna 1793 totiž městská stráž zamítla možnost, že by se manželé Kapetovi setkali. Každý zůstal ve svém patře. Ale i když byli rozděleni, v myšlenkách byli stále spolu. Jeden z králových obhájců o tom přináší důkaz ve svých *Rozhovorech s Ludvíkem XVI.* Ludvík August v nich neustále bájí o Antoinettiných přednostech a pohoršuje se nad pomluvami, jejichž byla obětí. Uzavírá to:

„Vzbouřenci se tak zuřivě snažili královnu zhanobit a očernit jen proto, aby připravili lid na její smrt. Ano, přátelé, o její smrti je rozhodnuto. Pokud by ji nechali naživu, báli by se, aby mě nepomstila. Nešťastná panovnice, sňatek se mnou jí zajistil trůn. Ale dnes... Jaké má asi vyhlídky?“

15. ledna 1793 prohlásil Národní konvent Ludvíka Kapeta vinným. 17. ledna odhlasovali trest smrti. Mezi těmi, co byli pro, byl také dříve zmiňovaný králův bratranec vévoda Orleánský, Filip přezdívaný „Rovnost“. (Odpor, který vůči němu vždy Marie Antoinetta dávala najevo, se tímto hlasováním stal opodstatněným.)

20. ledna zamítl Národní konvent veškerý odklad popravy. Král měl být sťat hned další den, 21. ledna.

Prodavači novin vyvolávali tuto novinu pod okny Templu, a tak se královna dozvěděla o hrozivé blízkosti manželovy popravy. V neděli 20. ledna v osm hodin večer se také dozvěděla, že Národní konvent vydal nařízení opravňující ji a její blízké jít navštívit krále. Honem k němu pospíchali.

„V půl deváté se otevřely dveře. První se objevila královna držící za ruku syna. Poté vešla králova dcera a Madame Alžběta. Všichni se králi okamžitě vrhli do náruče. Poté na několik minut zavládlo ponuré ticho, přerušované pouze vzlyky. Královna chtěla Jeho Veličenstvo odvést k němu do pokoje, ale král na to řekl: ‚To ne, mohu s vámi být jen v tomto sále, pojďme tam.' Tak vstoupili do sálu a já jsem za nimi zavřel prosklené dveře. Král se posadil, královna se usadila po jeho levici a Madame Alžběta po pravici. Dcera seděla naproti němu a syn zůstal stát mezi jeho koleny. Všichni se k němu nakláněli a neustále ho objímali. Tato bolestná scéna trvala hodinu a třičtvrtě. Během té doby jsem neslyšel nic z toho, co si říkali. Jen jsem viděl, jak po každé králově větě vzlyky dam zesílily a trvalo několik minut, než mohl král pokračovat."[24]

Díky paní Vigée-Lebrun víme, co měl král i královna během tohoto posledního setkání na sobě. Namalovala totiž obraz přesně podle detailů, které jí sdělil Cléry. Ludvík XVI. měl na sobě hnědý oblek a Marie Antoinetta bílé mušelínové šaty, šál a lněný čepec stejné barvy. Dávala tím již najevo bílý smutek francouzských královen ...

Marie Antoinetta i ostatní členové rodiny by si bývali přáli strávit noc u krále. On odmítl. Potřeboval být sám, aby se připravil na smrt. Královna ho prosila o možnost vidět se s ním ještě alespoň chvíli příští den ráno. Král jí to slíbil. Bylo čtvrt na jedenáct. Král vstal. Schůzka byla u konce. Bylo třeba se rozloučit. Královna držela svého manžela za pravou ruku. Opakoval jí:

„Ujišťuji vás, že se zítra v osm hodin uvidíme."

„Slibujete mi to?"

„Ano, slibuji."

„Proč ne v sedm?"

„Dobře, tak tedy v sedm. Sbohem."

[24] Cléry

Ještě dvakrát řekl „sbohem“, to slovo „pro milence tak plné smutku“. On jediný věděl, že je to definitivní sbohem, neboť „když jsme odešli, řekl strážím, aby nás už k němu víc nepouštěly. Naše přítomnost mu totiž způsobovala příliš bolesti.“[25]

Když Mousseline uslyšela to „sbohem“, omdlela. A zatímco se o ni matka a teta staraly, opustil Ludvík August pokoj. Odešel za svým zpovědníkem abbé Edgewothem, jemuž se svěřil:

„Ach, pane! To bylo ale setkání! Copak je zapotřebí, abych miloval a abych byl tak něžně milován!“

Celý svůj život strávil jako nemilovaný a ten život teď skončil takovýmto vyznáním. Ludvíku Augustovi bylo „třicet devět let, pět měsíců a tři dny“, jak upřesnila jeho dcera.

21. leden 1793.

„Ráno toho strašného dne jsme se vzbudili v šest hodin. Předešlého večera měla matka stěží sílu na to, aby svlékla a uložila mého bratra. Sama se zcela oblečená zhroutila na postel, odkud jsme celou noc slyšely, jak se chvěje zimou a bolestí. Ve čtvrt na sedm se otevřely dveře, to přišli pro modlitební knihu kvůli mši za otce. Stále jsme věřili, že půjdeme za ním. V této naději jsme byli až do chvíle, kdy nám rozzuřená lůza dala radostným křikem najevo, že zločin byl spáchán.“[26]

21. ledna 1793 v deset hodin ráno se Paříží rozléhalo radostné nadšení. Marie Antoinetta pochopila, že se stala vdovou. Její oči zůstaly suché a nevydala ani hlásku. Královnino mlčení už nebylo výrazem její politiky ticha, ale výrazem skutečně hluboké bolesti, ze které byla cítit zbytečnost slz a slov. Ze své celkové skleslosti se dostala jen ve chvíli, kdy si přála vidět Cléryho,

„který s otcem zůstal až do poslední chvíle. Myslela si totiž, že by pro ni mohl mít od otce nějaký vzkaz. Přáli jsme si, aby dal nějaký otřes průchod matčiným citům v jejím ponurém zármutku a vytrhl ji z té otupělosti. Otec skutečně pověřil Cléryho, aby mé nešťastné matce doručil jeho snubní prsten a dodal, že se tak rozchází pouze se životem. Také mu předal balíček matčiných a našich vlasů. Prý pro něj byly tak drahé, že si je ponechal až do této chvíle. Od stráží jsme se dozvěděli, že se Cléry ocitl v hrozném stavu plném beznaděje, když

[25] Marie Terezie de France
[26] *Ibid.*

mu zakázali, aby nás přišel navštívit. Matka pověřila stráže, aby její žádost předaly generální radě. A také požádala o vdovské šaty.“[27]

Cléry byl povinen odevzdat věci po králi Radě Templu. Ale díky statečnosti jednoho z královniných stoupenců, Toulana, se vše dostalo do jejích rukou.

Snubní prsten a vdovské šaty, to je spolu s dětmi vše, co nakonec Marii Antoinettě zbylo...

[27] Marie Terezie de France.

II. Analyse stylistique

II.1. Définition du style

Avant d´entrer dans les détails de l´analyse stylistique, il faut préciser la définition d´un certain nombre des notions fondamentales. Tout d´abord, nous voudrions caractériser la notion du style. Selon Chaloupek, la définition tchèque la plus générale dit que le style est un caractère externe unifié de l´œuvre d´art, de l´homme ou de l´époque.[28] Mais pour notre analyse, la plus importante se révèle la définition linguistique selon Knittlová caractérisant le style comme la manière d´un choix systématique des moyens linguistiques, leur organisation et utilisation en tenant compte de la situation, de la fonction, du but de l´auteur et des composantes du contenu du discours.[29] Pour la linguistique française, le mot *style* « désigne plutôt les qualités d´expression caractéristiques de chaque écrivain et il prend un sens beaucoup plus général. »[30] Le mot qui désigne la réalité plus proche de la signification du mot *style* en tchèque est le mot *discours*. Mais il n´a pas vraiment la même signification, il est compris comme le niveau de la langue, c´est-à-dire si c´est le français soigné, familier, scientifique, etc.

Puisque nous allons nous concentrer surtout sur la définition tchèque, il convient d´expliquer les moyens linguistiques entre lesquels nous pouvons choisir. Selon Knittlová, les moyens linguistiques sont surtout lexicaux, grammaticaux et phonologiques. Mais il ne faut pas oublier les moyens paralinguistiques qui s´apparaissent dans les textes écrits ou dans les discours parlés.[31] Le style et ses moyens linguistiques forment un système linguistique complexe parce qu´il est important que tous les utilisateurs du langage le comprennent de même façon. Selon les fonctions les plus importantes du langage, on a élaboré ses styles principaux qu´on appelle fonctionnels. La classification des styles varie d´un linguiste à l´autre et aussi d´un pays à l´autre. Nous allons nous occuper de ces classifications dans la partie suivante.

[28] Chaloupek J. a kol. *Stylistika češtiny.* p. 15
[29] Knittlová D. *K teorii a praxi překladu.* p. 122
[30] Bonnard, H. *Procédés annexes d´expression*. p. 11
[31] Knittlová D. *K teorii a praxi překladu.* p. 122

II. 2. Classification du style dans la stylistique tchèque

La stylistique est une discipline linguistique qui étudie le style. Sur la base de l´analyse des textes particuliers, elle commence à généraliser des conformités de la stylisation des discours linguistiques. La stylistique, en faisant ses recherches, part des textes particuliers. Selon Chaloupek, à la différence des unités plus basses, il n´existe presque pas deux textes qui seraient identiques (sauf des textes très courts qui sont essentiellement conventionnels par exemple pendant la conversation de société); dans chaque texte, le choix et l´organisation des moyens linguistiques sont un peu différents.[32]

Knittlová considère que le facteur le plus important pour la création du style est décidément la fonction de l´information. Dans les domaines divers de la communication, il existe des revendications différentes que l´expression linguistique doit accomplir. Selon les fonctions de la langue les plus importantes, on a élaboré ses styles principaux, soi-disant fonctionnels.[33]

Le classement des styles fonctionnels varie d´un linguiste à l´autre. Par exemple, selon Knittlová, le linguiste B. Havránek a déterminé les langues fonctionnelles élémentaires à la base des fonctions principales de la langue littéraire : parlée, de travail (objective), scientifique et poétique, et c´était selon le but concret du discours et selon la manière du discours. Un autre linguiste M. Jelínek a remarquablement développé la théorie de Havránek en ajoutant un autre style indépendant : style publiciste. Aujourd´hui, on distingue les styles *objectifs*, c´est-à-dire tels dont l´intention esthétique de celui qui parle est soit tenu à l´écart, soit n´existe pas, et les styles *artistiques* qui se distinguent par l´intention esthétique directe ou indirecte. Une autre classification des styles remarquable est celle de E. Paulíny qui diffère les styles artistiques et les styles de la communication des discours privés et publics. Le linguiste J. Vachek s´occupe aussi des problèmes des styles. En les classifiant il tient compte plutôt l´approche de celui qui parle envers la réalité exprimée et envers celui qui l´écoute, que le but de l´information. Il distingue quatre styles fonctionnels. D´abord, c´est le style où le contenu domine la forme (les styles informatifs comme journaliste ou administratif). Ensuite, il s´agit du style où le contenu et la forme sont égaux et où la relation entre les faits n´a aucune importance (le style de la communication simple). Le troisième type est le style où le contenu et la forme sont égaux mais les faits sont rangés systématiquement avec la relation

[32] Chaloupek J. a kol. *Stylistika češtiny.* p. 19
[33] Knittlová D. *K teorii a praxi překladu.* p. 123

réciproque convenable (le style argumentatif) et finalement, le style où la forme est la plus importante (le style formaliste de la publicité).[34]

La stylistique tchèque emploie le mot *style* qui évoque le domaine où on l´utilise, c´est-à-dire le domaine administratif, journalistique, etc. Selon le domaine, comme nous l´avons déjà mentionné, les styles tchèques sont divisés en cinq groupes. Ces groupes sont style administratif (ou le style des documents officiels), style de la science et de la technique dont une branche est le style de la science humaine, style journalistique, publiciste et style artistique (de belles lettres, etc.).

II.3. Classification du style dans la stylistique française

La classification du style selon les linguistes francophones est différente de la classification du style selon les linguistes tchèques. Elle n´est pas facile à établir car « dans la linguistique française il existe peu de notions qui se heurtent à tant de difficultés de définition, que les termes *stylistique* et *style*. Du point de vue de la vie des sciences, on pouvait croire que la stylistique était morte en France dans les années 60 et 70. Même si ce terme continuait à figurer dans certains travaux et cours universitaires, les grandes encyclopédies, générales ou spécifiques, restaient souvent muettes sur ce chapitre, et ce n'est que depuis des années 80 qu'on peut remarquer en France le regain d'intérêt pour le style et la stylistique, ou plutôt pour une stylistique. On ouvre de nombreux discussions aussi bien controverses que polémiques s'efforçant d'établir la place de la stylistique dans la linguistique.»[35]

La stylistique française était longtemps liée avec la rhétorique et c´est la raison pour laquelle la linguistique française connait le mot *style* comme le style personnel de l´écriture de chaque auteur, comme nous l´avons déjà mentionné. Le style peut nous aider à identifier l´auteur du texte. « Chaque écrivain a son style personnel, généralement reconnaissable quel que soit le genre traité. Les dénombrements, comptabilisés par des machines électroniques, permettent plus ou moins de définir chaque style par des constantes : pourcentage d´adjectifs anticipés, d´inversions du sujet, de passés simples ou de présents de narration, de coordinations binaires ou tertiaires, etc. Les formules ainsi établies peuvent éventuellement appuyer ou affirmer l´attribution d´une œuvre à tel ou tel auteur. »[36]

[34] *Cf.* Knittlová D. *K teorii a praxi překladu.* p. 123-124
[35] Miličková L. *La place de la stylistique dans la linguistique française contemporaine.* p. 1

[36] Bonnard, H. *Procédés annexes d´expression*. p. 155

En ce qui concerne la classification des discours, nous pouvons mentionner celle d´une linguiste belge, professeur Wuilmart, qui l´a établie. Selon elle, le système stylistique francophone divise les discours en trois groupes. Le premier groupe implique les discours scientifique, technique et juridique; le deuxième groupe implique les discours artistique, journalistique et littéraire et le troisième groupe implique les discours des sciences humaines qui regardent non seulement les textes historiques, philosophiques, sociologiques, etc. mais aussi les textes scientifiques pour les lecteurs profanes.[37] Quant au classement des discours selon le point de vue de l´intention de locuteur, on peut également diviser les discours en cinq types : les discours narratif, descriptif, explicatif, argumentatif et injonctif. Le type de discours qui pourrait se trouver sur le même niveau comme les discours scientifique, technique et juridique est le discours explicatif. Ce discours peut également s´appeler *la langue de spécialité*. Lerat classifie cette *langue de spécialité* comme un « sous-système linguistique qui utilise une terminologie et d´autres moyens linguistiques et qui vise la non-ambiguïté de la communication dans un domaine particulier. »[38]

II.4. Traits caractéristiques du style des sciences humaines

Dans le présent chapitre, il convient d´établir les traits caractéristiques du style des sciences humaines (en tchèque on l´appelle *populárně-naučný styl*). Mais avant de le faire, nous allons caractériser le style de la science et de la technique (en tchèque on l´appelle *styl vědy a techniky*) car le style des sciences humaines en fait la partie. Selon Knittlová, le style de la science et de la technique tchèque est le style de base de la littérature de fait. Il a la fonction communicative-spécialisée. Il emploie systématiquement la terminologie scientifique pour atteindre l´expression de plus en plus exacte et il présente une syntaxe soignée. La fonction principale du style scientifique est de transmettre exactement, d´une manière appropriée et exhaustive, les idées fondamentales relevant de divers domaines. Dans la plupart des cas, il est fait sous la forme d´un monologue. Puisque le texte est difficile en ce qui concerne les idées, il doit être net (en langue et en stylistique) pour que le procédé de la communication soit uni, sans complications et nettement compréhensible. On peut l´atteindre grâce à l´organisation des expressions, la segmentation du texte et l´enchaînement des phrases. On utilise les connecteurs logiques, les expressions démonstratives et surtout les propositions subordonnées car elles nous aident à hiérarchiser mieux le texte. Pour le style

[37] Cf. Wuilmart, F. *ISTI – Traduction allemand/français; Programmes pour la deuxième candidature et la première licence*, présentée à la Faculté des lettres de Brno, 2006.
[38] Lerat, P. *Les langues spécialisées.* p. 17

scientifique, il est nécessaire que les relations entre les phrases et les circonstances soient exprimés.

La syntaxe est plus ou moins pauvre. L´ordre des mots est canonique. On n´emploie pas les constructions inhabituelles ni des mots expressifs. Les phrases ont la construction logique avec la syntaxe concentrée et, dans une large mesure, stéréotypée. L´objectivité stricte, qui est la partie intégrale du style scientifique, exige les constructions impersonnelles et la voix passive.

Quant au lexique, le style de la science et de la technique est le style des termes spécialisés. Ses parties du discours typiques sont les substantifs ou bien adjectifs et ce sont les termes spécialisés qui sont les plus répandus. On n´emploie pas de mots subjectifs ou expressifs. Le vocabulaire est alors stéréotypé pareillement comme la syntaxe.

Le style des sciences humaines diffère du style de la science et de la technique, qui est pur spécialisé, en approche au lecteur. Le style de la science et de la technique est désigné surtout pour les gens qui travaillent dans une discipline déterminée tandis que le style des sciences humaines tâche de s´approcher du lecteur profane.

En effet, ce style est lisible et compréhensible. Il utilise les phrases plutôt courtes pour être clair; son lexique est plus large: les termes ne sont pas très spécialisés ou on les explique dans le texte. On peut aussi utiliser les moyens de la langue parlée ou littéraire, quelquefois on utilise même les termes expressifs. L´auteur peut donner son avis personnel ou ajouter ses propres remarques. Le style des sciences humaines s´efforce de présenter les choses difficiles à comprendre, c´est-à-dire les informations techniques, historiques, scientifiques, etc., en forme intéressante pour qu´elles soient accessibles pour toutes les couches des lecteurs. La segmentation du texte est plus riche et, par là, plus compréhensible et même le titre est plus concret. Aujourd´hui, le style des sciences humaines est très important parce qu´il fait connaître les résultats de la science et de la technique à un nombre, toujours plus grand, de personnes « non initiées ».[39]

En ce qui concerne les spécificités de la langue spécialisée française, on peut dire qu´ils sont presque les mêmes comme du style de la science et de la technique tchèque : le vocabulaire spécialisé, la syntaxe stéréotypée ou l´objectivité stricte, etc. La tâche la plus importante de la langue spécialisée est « de rendre linguistiquement moins aventureuses des pratiques professionnelles nécessaires et nécessairement valorisées dans tous les pays développés. »[40] Quant aux traits caractéristiques du style des sciences humaines françaises, ils diffèrent un peu du style tchèque. Les différences entre les styles sont liées surtout avec les

[39] *Cf.* Knittlová D. *K teorii i praxi překladu.* p. 136-138
[40] Lerat, P. *Les langues spécialisées.* p. 13

différences entre les langues. Le style français contient plus grand nombre de constructions passives, de modes impersonnels ou de pronoms personnels. Les phrases sont plus longues et compliquées, etc. Les exemples concrets des particularités seront examinés de près dans l´analyse suivante.

III. Procédés de traduction

Dans le présent chapitre, nous allons nous concentrer sur les procédés de la traduction. On les emploie surtout au cas où on n´aurait pas un équivalent direct dans la langue cible. Nous en avons plusieurs mais les procédés les plus utilisés par les traducteurs sont ceux qui ont été introduits dans le domaine de la traduction par des auteurs canadiens Vinay et Darbelnet.[41] Ils rappellent sept procédés de base qui permettent de remédier au manque d´un équivalent direct dans la langue cible.

1 ° **la transcription**

En transcrivant le mot on s´efforce de l´adapter à l´usage de la langue cible. Mais il faut aussi prendre en considération **la translitération** (c´est la transcription par un autre alphabet). En l´employant on arrive à la déformation phonique. Pour la meilleure illustration nous ajoutons également des exemples qui ne sont pas tiré de notre traduction.

Ex:	*Marie-Antoinette (p. 388)* [42]	-	*Marie Antoinetta (p. 3)*
	Michel-Ange	-	*Michelangelo*
	Corrège	-	*Carravagio*

2 ° **le calque**

Il s´agit de « la transposition d´un sémion ou d´une construction d´une langue dans une autre par traduction littérale »[43], c´est-à-dire lorsqu´on traduit mot à mot. « La traduction littérale est possible quand le système de la langue d´arrivée ne s´y oppose pas. »[44]

Ex:	*le massacre des Tuileries (p. 412)*	-	*masakr v Tuileries (p. 18)*

3° **la substitution**

On substitue un moyen de la langue par un autre qui est équivalent. Par exemple le substantif est substitué par le pronom personnel et au contraire.

---

[41] *Cf.* Knittlová D. *K teorii i praxi překladu.* p. 14

[42] Dans la colonne à gauche se trouvent les numéros des pages à l´originale; dans la colonne à droite se trouvent les numéros des pages à notre traduction.

[43] Šabršula J. *Problèmes de la stylistique comparée du français et du tchèque*. p. 34

[44] *Ibid*. p. 35

Ex: *Je trouvai la reine dans sa chambre, entourée de ses enfants et de Madame Élisabeth : […] (p. 411)*
Našel jsem ji v pokoji s dětmi a Madame Alžbětou. (p. 18)

4° **la transposition**

Ce sont les changements grammaticaux nécessaires qui partent du système linguistique différent. « Il s´agit du transfert de la valeur sémantique d´une partie du discours dans la langue d´arrivée. »[45] Par exemple les mots qui ont en français un sens abstrait mais en langue tchèque on doit les transformer aux mots concrets.

Ex: *Les témoins ne se souviennent que de la fierté de son maintien et de la fixité de son regard. (p. 393)*
Svědci si totiž pamatují pouze královnino hrdé vystupování a pevný pohled. (p. 7)

Ex : *La violence de cet incident empêche Marie-Antoinette de dormir dans la nuit qui suit. (p. 405)*
Následující noci nemohla Marie Antoinetta usnout, jak ji ta násilná příhoda trápila. (p. 15)

5° **la modulation**

Il s´agit du changement de point de vue. « C´est une variation dans le message obtenu en changeant de point de vue. »[46]

Ex : *Plusieurs d´entre eux s´approchaient avec des yeux étincelants de fureur ; […] (p. 397)*
Někteří z nich přistupovali ke kočáru a oči jim plály zuřivostí. (p. 10)

Ex : *- Je ne veux pas laisser cela sous les yeux de ma fille, a-t-il dit. (p. 401)*
„Nechci, aby to zůstalo dceři na očích," řekl. (p 12)

[45] Šabršula J. *Problèmes de la stylistique comparée du français et du tchèque*. p. 35
[46] *Ibid.* p. 38

6° **l´équivalence**

Il s´agit de « la traduction qui reproduit l´intention communicationnelle de l´auteur de l´original, »[47] ou l´utilisation des moyens stylistiques et structuraux différant de l´original. Nous avons choisi un exemple qui concerne l´expressivité.

Ex : *[…] qu´elle appelle « ma Bombe », […] (p. 387)*
[…], které říkala „Bombičko". (p. 3)

7° **l´adaptation**

Le procédé qui représente la substitution d´une situation décrite dans l´original par une autre situation adéquate. Par exemple lorsqu´il n´existe pas d´équivalent d´un proverbe ou d´un idiome dans la langue cible nous devons le substituer par un autre qui est compréhensible.

Ex : *une voix de Stentor (p. 409)* - *velmi zvučný hlas (p. 15)*
dans la gueule du tigre (p. 407) - *do jámy lvové (p. 16)*

Ex: *- Sire, Votre Majesté n´a pas cinq minutes à perdre,[...] (p. 390)*
„Sire, Vaše Veličensto už nemůže ztrácet ani minutu. (p. 5)

[47] Šabršula J. *Problèmes de la stylistique comparée du français et du tchèque*. p. 38

IV. Analyse du plan syntaxique

Dans le présent chapitre, nous allons nous consacrer à l´analyse du plan syntaxique. Il s´agira de la recherche sur les différences entre le texte français (le texte source) et le texte tchèque (le texte cible) en ce qui concerne le plan syntaxique et de leurs explications à l´aide des exemples tirés de notre traduction.

Tout d´abord, nous allons établir le problème concernant la phrase, plus concrètement **la perspective fonctionnelle de la phrase** dont la partie la plus importante est l´ordre des mots. La stylistique tchèque peut changer l´ordre des mots selon l´intention du locuteur. Radina considère qu´on distingue ce qui est connu, qui est déterminé par la situation de la phrase ou par la relation de la phrase, du contexte (la base, le point de départ de la phrase - **le thème**) et ce qui est neuf, qui est le plus important (le noyau de la phrase - **le rhème)**. Dans les phrases déclaratives, le rhème est mis à la fin de la phrase ; le thème est mis au début de la phrase. La segmentation de la phrase au thème et au rhème est déterminée par l´attitude de celui qui parle envers la situation actuelle qui est exprimée par le discours; le plus souvent, elle est déterminée par le classement de la phrase dans le contexte.[48] La langue française ne décline pas les substantifs alors son ordre des mots est plus ou moins canonique pour qu´on puisse indiquer, par la position du substantif dans la phrase, quel substantif est un sujet et quel substantif est un objet direct. Selon Šabršula, l´ordre normal de la phrase verbale française est l´ordre logique : sujet – verbe – complément ou attribut. Il n´y a pas de parallélisme entre les structures linéaires et les structures de la pensée, entre l´ordre des mots et la logique. Le plan de l´ « entendement » ou du « réel » n´a rien à voir avec l´ordre des mots.[49] Mais le français a plusieurs exceptions où on peut modifier l´ordre des mots canonique. Selon Radina, dans le cas où on ne peut pas confondre le sujet avec un objet direct, la phrase française peut commencer par un objet direct (par exemple au cas du pronom interrogatif *que*). Il en va de même avec le pronom relatif (*qui* est lié avec le sujet, *que* est lié avec l´objet).[50] Il s´agit des constructions de mise en relief, telles que le détachement, l´extraction ou les présentatifs.

« **L´extraction**, également appelée construction clivée, consiste dans l´insertion entre **c´est ... qui** ou **c´est ... que** selon sa fonction de l´élément que l´on veut mettre en relief. *Qui* et *que* sont originellement des relatifs. L´extraction s´utilise essentiellement pour marquer un contraste ou apporter la précision. »[51] Il signale le rhème dans la phrase qui est généralement placé au début. En tchèque, on dispose d´autres moyens d´exprimer la perspective

[48] Havránek B., Jedlička A. *Česká mluvnice.* p. 349-350
[49] Šabršula J. *Problèmes de la stylistique comparée du français et du tchèque*. p. 95-96
[50] Radina, O. *Francouzština a čeština – systémové srovnání dvou jazyků*. p. 114
[51] Garde-Tamine J. *La grammaire 2. Syntaxe*. p. 42

fonctionnelle de la phrase, alors nous devons reconstruire la phrase entière selon l´intention du locuteur.

Ex : *C´est Louis-Auguste qui ne comprend pas que l´on ne puisse pas idolâtrer Marie-Antoinette et qui gémit, à son tour : « Mais que leur a-t-elle donc fait ?» (p. 393)*
O tom, jak někdo mohl Marii Antoinettu nenávidět, teď přemýšlel její manžel, Ludvík August. To jemu zněla v hlavě naléhavá otázka : „Copak jim asi udělala?“ (p. 7)

Ex: *Non, monsieur, c´est sous vos yeux que tout a été organisé; […] (p. 388)*
Ale pane! Vždyť se vše zorganizovalo před vašimi zraky! (p. 3)

« **Le détachement** reprend par un pronom un élément détaché par une pause du reste de la proposition. Il introduit une segmentation dans l´énoncé. »[52] Les constructions les plus fréquentes de détachement sont **ce qui ... c´est**, **ce que ... c´est.** Même pour ces constructions, la langue tchèque préfère l´ordre des mots différent alors nous devons reconstruire la phrase entière comme au cas de l´extraction.

Ex: *Ce qui est terrible dans le destin de Marie-Antoinette, c´est la répétition des abominations. (p. 421)*
Na osudu Marie Antoinetty je nejstrašnější to, že se hrůzy opakují.
(str. 23)

En ce qui concerne **le présentatif** ou bien **l´introducteur**, « nous appelons introducteur un mot invariable qui sert à introduire un mot, un syntagme, une phrase. Il se distingue de la préposition ou des conjonctions en ceci qu´il ne sert pas à unir. Cette notion recouvre en partie celle de présentatif, que l´on définit souvent de façon sémantique, en disant qu´il sert à désigner quelqu´un ou quelque chose. »[53] Il existe plusieurs types **des introducteurs.** On distingue les introducteurs selon leur variabilité. Il existe les « introducteurs proprement dits qui sont invariables (p.ex. : **à bas** qui introduit un nom dans

[52] Garde-Tamine J. *La grammaire 2. Syntaxe*. p. 43
[53] Grevisse M.-Goosse A. *Nouvelle grammaire française.* p. 341

des cris d´exécration ou **dire que** qui introduit une phrase, pour marquer l´étonnement ou un sentiment analogue etc.) »[54]

Ex : *A bas le Veto. A bas le gros cochon ! (p. 390)*
Pryč s panem Veto. Pryč s tím tlustým prasetem ! (p. 5)

Ex : *A bas le cordon rouge ... (p. 404)*
Pryč s rudou stuhou... (p. 14)

Ex : *Et dire que l´on a voulu voir dans ce dernier paragraphe la preuve même que Marie-Antoinette avait « quelque chose à se reprocher » ! (p. 423)*
A když si člověk pomyslí, že někdo v tomto posledním odstavci chtěl vidět důkaz toho, že si Marie Antoinetta « kvůli něčemu musí dělat výčitky. »! (p. 25)

Les introducteurs qui ont la tendance à l´invariabilité sont appelés **les présentatifs**. « Les présentatifs, accompagnés d´un syntagme nominal, permettent d´obtenir une proposition complète sans qu´il y ait besoin d´un verbe. Ils comprennent *voici (voilà)*, *il y a* et *c´est*. **Voici** et **voilà** sont à l´origine formés de l´impératif de voir et d´un adverbe de lieu mais ils sont actuellement perçus comme un tout. De leur origine verbale, ils conservent néanmoins le pouvoir de servir de centre à la proposition et la construction du groupe nominal qui les suit est celle d´un complément, comme on peut le voir dans la pronominalisation. »[55] En ce qui concerne l´équivalent de ce type de présentatif (voici, voilà) dans la langue tchèque, nous le traduisons dans la plupart des cas à l´aide du mot *být* (être). Parfois, il faut reconstruire la phrase selon le contexte à l´aide du verbe à sens plein.

Ex : *Voilà trois jours et trois nuits que, presque sans interruption, Marie-Antoinette écoute siffler à ses oreilles ces « bougresses », ces « tigresses » dont la foule ne se faitgue pas de l´accabler. (p. 397)*
To byly tři dny a tři noci, během nichž Marie Antoinetta skoro nepřetržitě poslouchala neúnavný dav, jež ji zahrnoval odsuzujícími nadávkami. Nazývali ji v nich „běhnou“ či „ukrutnicí“. (p. 10)

[54] Grevisse M.-Goosse A. *Nouvelle grammaire française.* p. 341
[55] Garde-Tamine J. *La grammaire 2. Syntaxe*. p. 41

Ex : *Voilà maintenant la reine en son avant-dernière demeure, la grande tour du Temple qui comprend quatre étages. (p. 413)*
Tak se královna ocitla ve svém předposledním útočišti, ve velké čtyřpatrové věži Templu. (p. 19)

Le présentatif **il y a** exprime en français « le présent de quelqu´un ou de quelque chose ou l´existence de quelqu´un ou de quelque chose. »[56] Garde-Tamine prétend que « les emplois de *il y a* sont divers, selon qu´il constitue un vrai nœud verbal, ou que, lexicalisé, il est très proche d´une préposition temporelle.»[57] Il existe plusieurs possibilités de la traduction du présentatif *il y a* en tchèque. Nous pouvons l´exprimer comme *před* lorsqu´il s´agit d´une proposition temporelle (p.ex. *Il me l´a dit il y a deux jours. Řekl mi to před dvěma dny.*) Ensuite, *il y a* introduit ce qui est neuf ou simplement ce qui existe. Nous le traduisons par exemple comme *je, existuje* et nous devons bien prendre en considération le contexte.

Ex: *Il y a, dans la descente aux enfers, des degrés, et certaines sont plus supportables que d´autres. (p. 400)*
Při sestupu do pekla existuje několik stupňů a některé z nich jsou snesitlnější než ostatní. (p. 11)

Ex: *Comme le constate Mme de Tourzel, « il n´y avait qu´à obéïr, dans la position où nous étions. » (p. 402)*
„V pozici, v jaké jsme byli, nám nezbylo než uposlechnout," uvádí paní de Tourzel. (p. 12)

Le présentatif **c´est** isole un élément dans une proposition par ailleurs complète par les procédés de mise en relief. « A la différence des deux présentatifs précédents, *c´est* a un double rôle. Comme eux, il sert à introduire un élément, mais il a de surcroît un rôle de pivot avec ce qui précède, puisque *ce* reprend un élément du contexte antérieur. »[58] En tchèque nous pouvons le traduire comme *to je* mais plutôt nous le traduisons selon le contexte, par un verbe à sens plein.

Ex: *C´est, pour Marie-Antoinette, la seule victoire de la journée. (p. 393)*
Pro Marii Antoinettu to znamenalo jediné vítězství toho dne. (p. 7)

[56] Weinrich H. *Grammaire textuelle du français.* p. 335
[57] Garde-Tamine J. *La grammaire 2. Syntaxe*. p. 41
[58] *Ibid.* p. 42

Ex: *C´est le règne de l´arbitraire, le triomphe du caprice des gardiens. (p. 413)*
Vládla tu libovůle a rozmary dozorců. (p. 20)

Pour modifier la perspective fonctionnelle de la phrase française, on peut également employer **la voix passive** ou **le sujet impersonnel *il***.

En ce qui concerne **la voix passive**, c´est une particularité du discours des sciences humaines dans la langue française. On peut employer la voix passive au cas où la phrase contient un verbe transitif. Il s´agit d´une transformation de la phrase de telle sorte que « le complément d´objet devient le sujet, le sujet devient complément d´agent, et le verbe prend une forme spéciale, au moyen de l´auxiliaire *être* et du participe passé. »[59] La fréquence de la voix passive est beaucoup plus grande dans la langue française que dans la langue tchèque. Radina considère que la fréquence du passif dans la langue française est causée par l´ordre des mots qui est plus ou moins canonique ; habituellement, il exige avoir le sujet en tête de la phrase. C´est la cause pourquoi on utilise la voix passive lorsqu'on veut exprimer le développement des idées inverse avec l´auteur de l´action à la fin de la phrase (*perspective fonctionnelle de la phrase* différente).[60] Ce phénomène est plutôt rare dans les textes tchèques puisque, selon Radina, le tchèque a encore des autres possibilités d´exprimer une action subie que la construction passive : étant donné que son ordre des mots est fortement libre, il peut commencer par l´objet et atteindre le sujet tout en gardant la voix active.[61] Pour traduire la voix passive française en tchèque il vaut mieux de modifier la phrase avec la construction active. Nous pouvons employer le verbe pronominal ou nous pouvons l´exprimer à l´aide de la 3ème personne du singulier ou 1ère ou 3ème personne du pluriel. En tchèque, dans certains cas, on peut garder la voix passive selon le contexte.

Ex : *[...]que Galiot de Mandat, « qui s´était rendu à l´Hôtel de Ville pour avoir de nouveaux ordres, venait d´être assassiné et que sa tête était promenée dans les rues ». (p. 389)*
[…], že Galiota de Mandat, „jež se vydal na radnici pro další rozkazy, právě zavraždili a s jeho nabodnutou hlavou se procházejí ulicemi.“ (p. 4)

Ex: *On en est réduit à la lecture à haute voix. (p. 401)*
Museli se omezit pouze na hlasitou četbu. (p. 12)

[59] Grevisse M.-Goosse A. *Nouvelle grammaire française*. p. 244
[60] Radina O. *Francouzština a čeština – systémové srovnání dvou jazyků*. p. 60-61
[61] *Ibid.*

Ex : *Et, à l´instant, Louis-Charles est conduit chez son père. (p. 413)*
A okamžitě Ludvíka Karla odvedli k otci. (p. 19)

Ex : *Un volume serait nécessaire pour conter les vexations que l´on a prodiguée à cette « chienne d´Autrichienne ». (p. 414)*
Na zapsání všech urážek, jimiž „ tu rakouskou čubku“ častovali, bychom potřebovali velmi tlustou knihu. (p. 20)

Ex : *Aussitôt elle ordonna qu´on lui apportât ce bouillon préparé pour elle ; ce qui fut executé. (p. 418)*
Hned nakázala, aby ten bujón odnesli jí, a tak se také stalo. (p. 22)

Ex: *Ils pénètrent dans l´enclos, mais l´entrée de la Tour leur est refusée. (p. 406)*
Pronikli za hradby, ale vstup do věže jim byl odepřen. (str. 15)

Le sujet impersonnel *il* « ne représente rien de précis dans les phrases où le verbe est impersonnel. C´est simplement un indicateur de la troisième personne, puisque tout verbe conjugué (sauf à l´impératif) doit normalement être introduit par un pronom personnel à défaut d´un autre sujet.»[62] Le sujet impersonnel *il* s´emploie avec les verbes impersonnels proprement dits - les verbes qui ne peuvent jamais être employé que sous la forme impersonnelle (il pleuve, il faut) ou avec les verbes accidentellement impersonnels - dans la plupart des cas il s´agit des verbes intransitifs, c´est-à-dire les verbes qui ne peuvent jamais être employés dans la construction passive (il est descendu beaucoup de gens du train). Le sens de la phrase reste le même mais la perspective fonctionnelle de la phrase change. *Il* peut également être employé « dans les cas où il représente un sujet grammatical (apparent) à côté d´un sujet représenté par un infinitif postposé. Le verbe de la proposition ne s´accorde pas avec le sujet réel. »[63] Ce sujet impersonnel n´existe pas en tchèque. Pour l´exprimer en tchèque, nous le traduisons le plus souvent à l´aide de 3ème personne du singulier.

Ex: *La reine a suffisamment donné de fêtes pour apprécier, comme il se doit, ce genre de raffinement. (p. 397)*

[62] Grevisse M.-Goosse A. *Nouvelle grammaire française*. p. 79
[63] Šabršula J. *Problèmes de la stylistique comparée du français et du tchèque*. p. 94

Královna uspořádala mnoho slavností a tak mohla jak se patří ocenit tento druh vytříbenosti. (p. 10)

Ex: *Il me serait difficile de décrire l´impression qui fit sur moi cette auguste et malhereuse famille. (p. 402)*
Bylo by pro mě obtížné popsat dojem, jaky na mě udělala ta vznešená a zároveň ubohá rodina. (p. 13)

Ex: *Il importe cependant de savoir si vous avez à vous plaindre de quelque chose ou de quelqu´un. (p. 414)*
Nicméně je důležité, abychom věděli, zda si na něco nebo na někoho nestěžujete. (p. 20)

Même s´il y a des exceptions dans l´ordre des mots français, dans la plupart des cas le traducteur tchèque doit transformer la phrase entière selon l´intention du locuteur.

Ex : *[…], et ces abominables cris ne cessèrent pas un instant pendant toute la route. (p. 397)*
A během celé cesty tento odporný křik ani na chvíli neutichl. (p. 10)

Ex : *A ce même troisième étage, dans une cuisine « dont la saleté était affreuse », logent Élisabeth et Pauline de Tourzel. (p. 401)*
Alžběta a Pauline de Tourzel se také ubytovaly ve třetím patře, v „odporně špinavé kuchyni.“ (p. 12)

En ce qui concerne l´ordre des mots, nous devons également mentionner **la position de l´adjectif qualificatif épithète** qui se trouvent, dans la plupart des cas, après le nom en français à la différence du tchèque où ils se trouvent avant le nom.

Ex: *Louis XVI. porte un habit brun, et Marie-Antoinette a revêtu une robe blanche de mousseline, un fichu et un bonnet en linon de la même couleur. (p. 424)*
Ludvík XVI. měl na sobě hnědý oblek a Marie Antoinetta bílé mušelínové šaty, šál a lněný čepec stejné barvy. (p. 26)

Dans le texte traduit, il se trouve tous les types de la phrase. Au centre de notre intérêt sera **la phrase complexe** car ce type de la phrase est le plus répandu dans le style des sciences humaines en français. La phrase complexe contient plusieurs verbes à un mode personnel.

Pour le style des sciences humaines en français, il est caractéristique d´employer les **longues phrases complexes**. Dans la traduction en tchèque, il vaut mieux les raccourcir en les divisant en plusieurs phrases simples ou complexes qui permettent au lecteur de s´orienter mieux dans le texte.

Ex : *La famille royale put entendre distinctement la proclamation de l´abolition de la royauté et de l´établissement d´une république, Hébert, si connu sous le nom de père Duchesne, et Destournelles, depuis ministre des Contributions publiques, se trouvaient de garde auprès de la famille royale ; ils étaient assis dans ce moment près de la porte, et fixaient le roi avec un sourire perfide : ce prince s´en aperçut ; il tenait un livre à la main et continua à lire : aucune altération ne parut sur son visage. (p. 409-410)*

[…], a tak mohla královská rodina zřetelně slyšet prohlášení o svržení královské moci a nastolení republiky. V té chvíli měli zrovna službu na stráži u královské rodiny pánové Hébert, též známý jako otec Duchesne, a Destournelles, v té době ministr berní správy. Seděli u dveří, zlomyslně se usmívali a nespustili z krále oči. Král si toho byl vědom, ale dál pokračoval ve čtení a nedal v obličeji najevo žádné pohnutí. (p. 17)

La phrase complexe se compose de plusieurs phrases simples qui peuvent être relatives, conjonctives, circonstancielles ou celles qui servent d´interrogation ou d´exclamation indirecte. Les deux derniers types ne sont pas très caractéristiques pour le style des sciences humaines mais les propositions relatives et conjonctives y sont bien courantes. Les propositions conjonctives qui commencent par une conjonction de subordination ou par une locution conjonctive de subordination ne représentent pas un cas si problématique pour les traducteurs car elles varient beaucoup grâce au nombre des conjonctions et on a assez de possibilités comment les traduire. Les **propositions relatives** posent un problème plus difficile. Elles commencent par un pronom relatif mais quelquefois elles commencent aussi par un nom accompagné d´un déterminant relatif. En les traduisant nous pouvons employer un pronom relatif tchèque *který*. Mais nous ne pouvons pas l´utiliser trop souvent. Si on désabuse le pronom relatif *který* le texte peut devenir âpre. Ensuite, nous pouvons employer le pronom relatif *jenž* et ses variantes mais il est plutôt archaïque. Alors nous l´avons employé surtout

aux cas où le pronom relatif se trouve dans la citation d´une personnage historique ou d´un œuvre historique. Une autre possibilité de la traduction est de diviser la phrase en plusieurs phrases qui sont soit coordonnées avec la conjonction tchèque *a*, soit simples sans une conjonction ou nous pouvons substituer la proposition subordonnée par *le participe*. Nous pouvons également employer *le condensateur adjectival* dont la fonction est, selon une grammaire tchèque, de condenser l´expression des relations d´épithètes qui exigeraient, dans l´autre situation, d´employer les propositions relatives.[64] Ou bien nous pouvons reconstruire la phrase entière.

Ex: *Marie-Antoinette, tout en ne se départant pas de son calme et de sa dignité, qui « étonnèrent même ceux qui se plaisaient à l´abreuver d´amertume ». (p. 397)*
Ani tehdy ji však neopustil klid a důstojnost, což „ ohromovalo i ty, kteří jí rádi ztrpčovali život“ . (p. 10)

Ex : *[…], et si on voulait un exemple, ne devait-on pas se borner à la punir de mort, sans exercer des atrocités qui épouvantent la nature? (p. 407)*
A když už ji chtěli zavraždit pro výstrahu, neměli se omezit na „pouhý“ trest smrti a vyvarovat se takových zvěrstev a ohavností, jež lidskou přirozenost naplňují hrůzou? (p. 16)

Ex: *- Je suis donc en prison, moins hereux que Charles Ier qui conserva tous ses amis jusqu´à l´échafaud, dit le roi […] (p. 396)*
„Ve vězení jsem nešťastnější než Karel I.. Ten si mohl své přátele u sebe nechat až do popravy,“ řekl král […] (p. 9)

Ex : *Ces tristes adieux, ces premiers adieux au Temple qui en abritera d´autres plus pénibles encore, […] (p. 402)*
Bylo to první smutné loučení v Templu a budou ho následovat loučení ještě smutnější. (p. 12)

Ex: *Être prisonnière au Temple n´implique pas de renoncer aux convenances vestimentaires qui exigent une tenue du matin et une tenue de soir... (p. 403)*
Být vězenkyní v Templu nebyl žádný důvod pro zanedbávání zásad

[64] Kolektiv autorů. *Příruční mluvnice češtiny.* p. 757

slušnosti odívání vyžadujících ranní a večerní úbor... (p. 13)

Ex: *Il n´entendra jamais celle de la reine qui est fidèle à sa politique du silence […] (p. 404)*
Ale nikdy neslyšel názor královny věrné své tiché politice. (p. 14)

Ex: *Conformément au décret de l´Assemblée, qui ordonnait que le roi et sa famille resteraient dans son enceinte jusqu´au moment où la tranquillité régnerait dans Paris, on prépara des cellules aux Feuillants, pour y loger la famille royale. (p. 394)*
Národní shromáždění vydalo dekret, podle něhož měl král s rodinou zůstat pod jeho ochranou až do chvíle, kdy v Paříži znovu nastane klid. A tak se začaly ve Feuillantském klášteře připravovat cely pro ubytování královské rodiny. (p. 8)

Le présent texte témoigne que **les phrases déclaratives** dominent dans le discours des sciences humaines. Mais puisque, dans le style des sciences humaines, l´auteur peut animer le texte par certains phénomènes du discours littéraire, il y a aussi d´autres types de phrases, tels que **les phrases exclamatives** qui servent à exprimer les sentiments du locuteur avec un certain accent.

Ex : *[…]qui prétend que, en récompense de son travail, il a reçu de l´Autrichienne une brioche pétrie d´arsenic ! (p. 420)*
[…], který tvrdil, že jako odměnu za práci mu Rakušanka podstrčila koláč naplněný arsenikem! (p. 22)

Les phrases interrogatives ou plutôt les questions rhétoriques qui servent à attirer l´attention du lecteur présentent l´autre type des phrases employées dans le style des sciences humaines. Mais quelquefois ces questions sont trop longues alors, en les traduisant, il vaut mieux de les diviser en plusieurs phrases de telle manière que la première partie est la question rhétorique et la deuxième partie est une certaine explication.

Ex: *Mais qui songerait à apporter un verre d´eau aux prisonniers?(p. 393)*
Ale koho by napadlo donést vězňům sklenici vody? (p. 7)

Ex: *Qui aurait dit qu´un jour, elle attendrait ainsi Louis-Auguste, elle qui, au*

temps de Trianon, avançait l´heure de l´horloge pour hâter le départ de son couche-tôt d´époux ?(p. 412)

Kdo by kdy řekl, že jednou bude Ludvíka Augusta takto očekávat ? Za časů Trianonu totiž posunovala čas na hodinách, aby uspíšila manželův odchod, neboť byl zvyklý brzy uléhat ke spánku. (p. 18)

La ponctuation de la langue française est aussi un peu différente de la ponctuation de la langue tchèque. Nous allons nous concentrer seulement sur les différences dans la ponctuation entre ces deux langues car la plupart des signes de ponctuation s´emploie de même façon (p.ex. : le point, le point d´exclamation, le point d´interrogation, les points de suspension, les parenthèses et les crochets). **La virgule** est problématique car son emploi français diffère de son emploi tchèque en plusieurs points. La différence la plus marquante est que la langue française n´emploie pas la virgule avant la proposition subordonnée; c´est-à-dire par exemple avant les pronoms relatifs *que* et *qui* tandis que la langue tchèque exige l´emploi de la virgule avant les conjonctions, telles que *že* et le pronom *který*. Alors en traduisant nous sommes obligée de faire bien attention à ce phénomène linguistique.

Ex: *On fait comprendre à Marie-Antoinette que cette visite quotidienne de son fils est une faveur, une tolérence, qui montrent bien que les municipaux ne sont pas des monstres sans coeur... (p. 413)*

Marii Antoinettě dali zřetelně najevo, že tyto každodenní synovy návštěvy jsou možné pouze díky laskavosti a toleranci městských úředníků, kteří chtěli ukázat, že nejsou příšery bez srdcí... (p. 19)

Le point-virgule est un autre phénomène linguistique qui s´emploie différemment. En français, il sert à marquer « une pause de moyenne durée. Tantôt, dans une phrase, il joue le rôle d´une virgule, pour séparer des parties d´une certaine étendue, surtout lorsqu´une de ces parties au moins est déjà subdivisée par une virgule. Tantôt il unit des phrases grammaticalement complètes, mais logiquement associés. »[65] Le point-virgule est employé très souvent en français à la différence du tchèque où on ne l´emploie que très rarement et il y sert à diviser une période, à séparer une formulation générale par exemple d´une règle et son exemple, à limiter un sous-groupe des postes homogènes d´une énumération ou à séparer des postes isolés et étendus d´une énumération (en général séparer par la ponctuation).[66] Quand

[65] Grevisse M.-Goosse A. *Nouvelle grammaire française*. p. 47
[66] Kolektiv autorů. *Příruční mluvnice češtiny.* p. 676

nous le traduisons du français en tchèque, nous préférons de diviser la phrase en plusieurs phrases plus courtes et enlever le point-virgule.

Ex: *Mon frère passa la nuit chez elle; il n´avait pas de lit, elle lui donna le sien, et resta toute la nuit debout, dans une douleur si morne que nous ne voulions pas la quitter; mais elle nous força à nous coucher, ma tante et moi. (p. 421)*
Bratr strávil noc u ní. Neměl tam postel, tak mu přenechala svou a zůstala celou noc vzhůru. Já a teta jsme ji nechtěly nechat samotnou v tak strašné bolesti, ale přesvědčila nás, ať si jdeme lehnout. (p. 24)

Ex: *Plusieurs d´entre eux s´approchaient avec des yeux étincelants de fureur; et il y eut même des instants où l´on voyait l´inquiétude peinte sur les visages de Pétion et de Manuel. (p. 397)*
Někteří z nich přistupovali ke kočáru a oči jim plály zuřivostí. V některých chvílích se objevil neklid i ve tvářích Pétiona a Manuela. (p. 10)

En ce qui concerne **les deux points**, ils s´emploient en français « pour annoncer la citation d´un texte, la reproduction des paroles ou des pensées de quelqu´un (sans conjonction de subordination); pour annoncer le développement d´un terme, à l´intérieur d´une phrase ou pour établir entre des phrases un lien de conséquence ou de cause. »[67] La langue tchèque emploie les deux points pour introduire une citation, une explication, une précision, un exemple, un contraste ou une énumération.[68] Ou au cas où il s´agit de la pause non finale qui termine la proposition introduisant le discours direct. Le signe de la ponctuation qui a en tchèque le sens pareille comme les deux points en français est **le tiret**. En tchèque, le tiret a la fonction d´introduire une conséquence ou une suite, une explication ou une cause, etc.[69] Il en résulte qu´en traduisant les deux points français, qui établissent entre deux phrases un lien de conséquence ou de cause, en tchèque nous préférons de les exprimer par un tiret qui s´utilise plus souvent en tchèque ou nous pouvons reconstruire la phrase avec la conjonction causale. Nous gardons les deux points au cas lorsqu´il s´agit de l´introduction du discours direct. N´oublions pas d´expliquer comment exprimer le tiret français en tchèque. La langue française emploie le tiret « dans un dialogue, pour indiquer un changement d´interlocuteur ou comme les parenthèses, pour isoler de la phrase certains éléments. »[70] Quant au tiret dans un

[67] Grevisse M.-Goosse A. *Nouvelle grammaire française*. p. 47
[68] Kolektiv autorů. *Příruční mluvnice češtiny.* p. 676
[69] *Ibid.*
[70] Grevisse M.-Goosse A. *Nouvelle grammaire française*. p. 49-50

dialogue, en tchèque on préfère **les guillemets**. Quand il s´agit de l´isolation d´un certain élément, on peut garder le tiret ou on peut employer les parenthèses. Nous pouvons remarquer un certain mélange de la traduction des deux points, du tiret et des guillemets. Nous voudrions ajouter juste une petite remarque concernant les guillemets: il y a une différence de leur forme. Les guillemets français ont la forme suivante : « » , tandis que les guillemets tchèque sont en forme : „ “.

Ex: *Ce seront les dernières étrennes de Marie-Antoinette, et les seules : le 1er janvier 1793, les municipaux refusent au couple Capet la permission de se rencontrer. (p. 423)*
Byl to poslední a také jediný novoroční dárek pro Marii Antoinettu. 1. ledna 1793 totiž městská stráž zamítla možnost, že by se manželé Kapetovi setkali. (p. 25)

Ex: *Je trouvai la reine dans sa chambre, entourée de ses enfants et de Madame Élisabeth : ils pleuraient tous, et leur douleur augmenta à ma vue; […] (p. 411)*
Našel jsem ji v pokoji s dětmi a Madame Alžbětou. Plakaly a když mě spatřily, jejich bolest se ještě zvětšila. (p. 18)

Ex: *Dans la grande tour, comme dans la petite, Marie-Antoinette se consacre aux mêmes occupations : éducation de sa fille, lecture, tapisserie. (p. 413)*
Ve velké věži se Marie Antoinetta věnovala stejným činnstem jako v malé – výchově dcery, čtení a vyšívání. (p. 19)

Ex: *- Vous me le promettez ? (p. 425)*
„Slibujete mi to?“ (p. 26)

Ex: *Ce trio offre le « spectacle le plus touchant ». (p. 412)*
Pohled na plačící trio byl vskutku tou„ nejdojemnější podívanou”. (p. 18)

En ce qui concerne **les temps et les modes verbaux**, Šabršula considère que les temps verbaux dans la langue française se distinguent par une grande étendue de la signification et

de la polysémie au niveau occurrent.[71] C´est ce qui représente une difficulté pour le traducteur car la langue tchèque opère un système des temps verbaux plus simple et il est assez difficile de trouver un équivalent. Nous avons choisi les cas qui sont les plus marquants quant aux différences entre la langue tchèque et la langue française.

L´auteur utilise surtout **le présent historique** qui est le temps verbal typique pour le français littéraire. Il utilise le présent lorsqu´il veut « peindre une situation de façon vivante pour la rendre immédiatement présente au lecteur. »[72] Une autre cause pour laquelle on emploie le présent historique est « pour donner l´impression que le fait, quoique passé, se produit au moment où on parle. »[73] Le présent historique s´emploie « dans des textes où la chronologie est clairement indiquée », c´est-à-dire lorsque « le texte porte de marques temporelles du passé (datation, adverbes, autres tiroirs verbaux) »[74] Pour traduire ce présent historique en tchèque nous avons choisi le passé puisque ce mode verbal, le présent historique, n´est pas caractéristique pour la langue tchèque.

Ex: *Ces troupes et leur chef ne partagent pas l´optimisme de Madame Elisabeth. (p. 388)*
Ani vojska ani jejich velitel nesdíleli Alžbětin optimismus. (p. 3)

Ex: *Vers minuit, le tocsin sonne, les faubourgs s´agitent, les sections s´arment. (p. 388)*
Kolem půlnoci se rozezněly poplašné zvony. Předměstí Paříže se dalo do pohybu a vojenské oddíly se připravily k útoku. (p. 4)

Un mode verbal qui est employé très souvent en français est **l´infinitif.** C´est « un mode qui ne porte ni l´indication de nombre, ni celle de personne.»[75] La langue tchèque ne l´utilise pas si souvent. C´est pourquoi nous avons été obligée de trouver les équivalents convenables. En français, l´infinitif s´utilise plus souvent avec la préposition *pour*. En ce cas là, quand on traduit cette expression en tchèque, on emploie la phrase subordonnée finale avec la conjonction tchèque *aby*. Mais il y a d´autres prépositions qu´on emploie avec l´infinitif français par exemple la préposition *de* que nous exprimons aussi par la phrase subordonnée avec des conjonctions tchèques *že* ou *aby*. En ce qui concerne la préposition française *à*, aux cas particuliers nous pouvons laisser l´infinitif dans la traduction tchèque.

[71] Šabršula, J. *Vědecká mluvnice francouzštiny*. p. 201
[72] Weinrich H. *Grammaire textuelle du français.* p. 141
[73] Grevisse, M.-Goosse A. *Nouvelle grammaire française*. p. 282
[74] Gardes-Tamine J. *La grammaire 2. Syntaxe*. p. 94
[75] Grevisse M.-Goosse A. *Nouvelle grammaire française*. p. 293

Ex: *Je suis venu pour éviter un grand crime; je ne saurais être mieux que parmi vous. (p. 392)*
Přišel jsem, abych zabránil velkému zločinu. Nevím, kde by mi mohlo být lépe, než mezi vámi. (p. 6)

Ex : *Je vous conseille de paraître si vous ne voulez point que le peuple monte ici. (p. 406)*
A pokud nechcete, aby vylezli až sem, doporučuji vám, abyste se jim ukázali. (str. 16)

Ex: *Hue en est réduit à écouter ce que disent les crieurs de journaux pour tenir ses maîtres au courant des événements. (p. 404)*
Aby páni mohli sledovat vývoj událostí, nezbývalo Hueovi než poslouchat co vyvolávají prodavači novin. (p. 14)

Dans le texte français on peut remarquer une assez grande fréquence du **gérondif**. « Le gérondif est une forme verbale non conjuguée qui permet, quand elle joue le rôle de qualificatif, de déterminer un verbe conjugué. On peut l´appeler la forme adverbiale du participe neutre, reconnaissable comme ce dernier au suffixe *-ant*. En plus du suffixe *–ant*, le gérondif est accompagné d´un morphème autonome *en*. »[76] C´est un phénomène (qu´on appelle en tchèque *přechodník*) qui était très utilisé en tchèque dans le passé mais à présent, on ne l´utilise presque jamais car on le considère comme archaïsme. Il existe plusieurs possibilités de traduire le gérondif en tchèque. D´abord, par la proposition subordonnée avec la conjonction *když*. Ensuite, par le nom quand « le gérondif exprime le moyen (p. ex. Il s´est usé les yeux en lisant. *Zkazil si oči čtením.*) »[77] ou par « le gérondif tchèque lorsqu´il exprime la simultanéité (p. ex. Je les ai vus en allant à l´école. *Viděl jsem je jda do školy*). »[78] La différence entre le gérondif tchèque et le gérondif français est que le tchèque varie en genre, en nombre et en temps tandis que le français est invariable. Mais comme nous avons déjà mentionnée ci-dessus, le gérondif tchèque est considéré comme archaïsme donc nous préférons de l´exprimer par la proposition subordonnée avec la conjonction *když.*

[76] Weinrich H. *Grammaire textuelle du français.* p. 357
[77] Radina, O. *Francouzština a čeština – systémové srovnání dvou jazyků*. p. 82
[78] *Ibid*

Ex: *Après s´être évanouie en apprenant le massacre de Lamballe, la reine s´est juré de ne plus donner de signes extérieurs de faiblesse. (p. 410)*
Poté, co královna omdlela, když se dozvěděla o vraždě kněžny de Lamballe, zapřísahala se, že už nikdy nedá najevo slabost. (p. 17)

Ex: *En entendant cet « adieu », Mousseline s´évanouit. (p. 425)*
Když Mousseline uslyšela to „ sbohem “, omdlela. (p. 26)

Passons maintenant à l´autre phénomène linguistique qui est difficile à traduire - aux pronoms qui s´emploient plus souvent en français qu´en tchèque. Premièrement, nous allons nous concentrer sur **le pronom *on***. Il s´agit d´un type de la neutralisation de personne qui est le plus répandu. Le *on* « est un pronom indéfini mais il est assez proche des pronoms personnels. Il est toujours nominal et sujet, le verbe se met au singulier. Il ne concerne que des personnes. »[79] Très souvent on peut le considérer comme la variante stylistique des pronoms personnels comme prétend Šabršula.[80] Le pronom *on* peut avoir le sens complètement vague. Soit il signifie « un homme (quelconque) ou les hommes, soit un groupe plus particulier mais non précisé, soit un individu indéterminé (quelqu´un). Mais il n´est par rare que le pronom *on* équivaille à un pronom personnel, soit avec une nuance stylistique (discrétion, modestie, ironie, mépris, etc.), dans la langue la plus soignée, au lieu *je, tu, nous, vous* ; soit, sans nuance particulière, dans la langue parlée familière, comme concurrent de *nous.* Quand *on* a la valeur d´un pronom personnel, l´attribut et les autres mots dont *on* détermine l´accord se mettent souvent au genre et au nombre correspondant au sexe et au nombre des personnes désignées.»[81] La langue tchèque n´emploie pas le pronom correspondant au pronom *on* mais on a plusieurs possibilités équivalentes, comment traduire le pronom *on* en tchèque. Par exemple à l´aide du verbe pronominal, de la 3ème personne du singulier ou de la 1ère ou 3ème personne du pluriel. Mais on peut employer aussi les mots neutres comme *člověk* ou *někdo*.

Ex: *On la transporte au premier étage de l´ancien couvent des Feuillants, voisin de l´Assemblé. (p. 393)*
Přenesli ji do prvního patra bývalého kláštera Feuillantů sousedícího s Národním shromážděním. (p. 7)

[79] Grevisse M.-Goose A. *Nouvelle grammaire française*. p. 238
[80] Šabršula J. *Vědecká mluvnice francouzštiny*. p. 161
[81] Grevisse M.-Goose A. *Nouvelle grammaire française*. p. 239

Ex: *On entend une fusilade éclater, on se bat aux Tuilleries […](p. 392)*
Z Tuileries se rozléhala bitevní vřava a burácení střelby. (p. 7)

Ex: *A ces prisonnniers, on a refusé le droit de visite. (p. 404)*
Vězni měli zakázáno přijímat návštěvy. (str. 14)

Ex: *On ne tuera pas le roi, on veut seulement l´enfermer avec son fils, à Chambord, à perpétuité, dit l´un. (p. 418)*
Krále nezabijeme, jen ho chceme na doživotí i se synem zavřít do Chambord, řekl jeden. (str. 21)

A la différence du tchèque, la langue française utilise un grand nombre de **pronoms démonstratifs et possessifs.** Selon Radina, la langue française les emploie même au cas où ils ne feraient pas l´impression naturelle en tchèque ou leur emploie serait impossible.[82] Si l´on désabuse les pronoms démonstratifs et possessifs en tchèque le texte devient âpre. C´est la raison pour laquelle nous nous efforçons d´éviter d´utiliser ces phénomènes dans la traduction tchèque.

Ex: *Consternation générale devant cet abandon. (p. 391)*
Před odchodem zavládlo všeobecné zděšení. (p. 6)

Ex: *Dans sa tour, la reine est à l´abri des regards et, si elle est en cage, elle n´est plus au pilori. (p. 400)*
Ve věži totiž byla skryta před všemi pohledy a pokud byla ve vězení, už nebyla na pranýři. (p. 11)

Ex: *Ce Lubin avait une voix de Stentor. (p. 409)*
Lubin měl opravdu zvučný hlas […] (p. 17)

Ex: *Louis-Auguste est transferé dans la grande tour où son appartement est, paraît-il, prêt. (p. 411)*
Ludvíka Augusta přemístili do velké věže, kde pro něj už měly být připraveny pokoje. (p. 18)

[82] Radina O. *Francouzština a čeština – systémové srovnání dvou jazyků*. p. 97

V. Analyse du plan lexical

Dans ce présent chapitre, nous allons nous consacrer aux cas problématiques du lexique auxquels nous nous sommes heurtée pendant la traduction. Puisque le sujet du texte que nous avons traduit est tiré de l´histoire de France, il est évident que nous allons trouver un certain nombre d´expressions qui sont liés avec l´histoire, plus précisément avec la Révolution française. En traduisant ces termes historiques nous sommes obligée de trouver les expressions qui sont connus au lecteur tchèque.

Dans notre présente analyse, nous nous sommes décidée de ranger les termes par les domaines particuliers pour une meilleure orientation.

D´abord, il s´agit des mots liés avec **la politique** et **l´administration publique**:

Ex:	*l´Assemblée nationale (p. 390)*	-	*Národní shromáždění (p. 3)*
	l´Hôtel de Ville (p. 388)	-	*radnice (p. 3)*
	la Constituiton (p. 392)	-	*Ústava (p. 6)*
	la Commune (p. 414)	-	*Komuna (p. 20)*
	la Convention (p. 409)	-	*Národní konvent (p. 16)*
	un garde municipal (p. 401)	-	*člen městské stráže (p. 12)*
	officier municipal (p. 397)	-	*městský úředník (p. 10)*
	les émigrés (p. 404)	-	*vystěhovalí šlechtici (p. 14) (za Velké franc.revoluce)*

Ensuite, il s´agit des termes qui sont liés avec **l´armée** et **l´emprisonnement**:

Ex:	*la garde nationale (p. 388)*	-	*národní garda (p. 3)*
	Suisses (p. 388)	-	*švýcarští gardisté (p. 3)*
	une cage (p. 395)	-	*vězení (p. 9)*
	le pilori (p. 400)	-	*pranýř (p. 11)*
	les geôliers (p. 402)	-	*žalářníci (p. 13)*

Nous trouvons important de mentionner également les mots qui touchent le domaine des **finances** car l´auteur les rappelle plusieurs fois. En premier le mot *un livre* défini comme l´unité du poids et de la valeur monétaire. Le système pécuniaire de la France pendant la Révolution Française était assez compliqué. Il y avait plusieurs types de monnaie. Nous présentons ce système pour une meilleure orientation. Selon Hibbert, quatre liards égalaient à un denier ; douze deniers égalaient à un sou ; vingt sous égalaient à un livre ; trois livres

égalaient à un écu et huit écus égalaient à un louis. Le journaliste Linguet a proclamé que l´homme avait besoin trois cent livres par an pour gagner largement sa vie.[83] Dans notre traduction, nous avons trouvé *les livres* et *les louis*.

Ex : *[…], pour sept ou huit cent mille livres, Pétion et Santerre, très coruptibles comme la plupart de leurs collègues, ont promis de ramener les Marseillais le droit chemin et de les détourner de celui qui conduit aux Tuileries. (p. 387–8)*
Pánové Pétion a Santerre byli totiž velmi úplatní, jako většina jejich spolupracovníků. Za sedm či osm tisíc livrů slíbili, že přivedou Marseillany na správnou cestu a odvrátí je od cesty do Tuileries. (p. 3)

Ex: *Marie-Antoinette n´a plus rien et accepte vingt-cinq louis prêtés par Mme Auguié. (p. 395)*
Marie Antoinetta už neměla žádné peníze, a tak od paní Auguiéové přijala půjčku dvaceti pěti louisdorů. (p. 8)

L´auteur mentionne encore une autre chose qui est liée avec le champ linguistique des finances. Ce sont *les assignats* et plus concrètement la chute des assignats. Selon Hibbert, l´assignat était une obligation d´intérêt de rechange avec la valeur nominale de mille livres par pièce. Ils ont été utilisés pour payer les biens nationaux. Temps en temps, on a émis des autres émissions pour assurer le flux de l´argent et ainsi la France a obtenu la monnaie en papier. En mai 1791, les assignats ont cessé de porter l´intérêt et pendant la période du Directoire, la valeur de cent livres dans les assignats n´était pas plus grande que quinze sous.[84]

Ex: *Coupable du mauvais temps, des mauvaises récoltes, des victoires remportées par Brunswick, de la chute des assignats, et de celle des feuilles mortes... (p. 417)*
Obviňovali ji ze špatného počasí, ze špatné úrody, z Brunšvikova vítězství, z pádu asignátu a snad i z padání suchého listí... (p. 21)

Dans la partie suivante de l´analyse, nous allons nous concentrer sur **les anthroponymes** et **les titres de noblesse**.

[83] Hibbert Ch. *Francouzská revoluce.* p. 307
[84] *Ibid.* p. 302

En ce qui concerne les **noms patronymiques**, il y´en a deux types dans le texte. Ce sont les noms avec la préposition *de* et les noms sans cette préposition. Quant aux noms avec cette préposition, nous nous sommes décidée de laisser la forme de ces types de nom inchangée car selon Sekvent et Šlosar, les noms patronymiques avec la préposition *de* ont l´origine dans les particules nobiliaires.[85]

Ex:	*Mme de Bombelles (p. 387)*	-	*paní de Bombelles (p. 3)*
	Mme de Tourzel (p. 389)	-	*paní de Tourzel (p. 4)*

L´exception est au cas où le nom est connu en tchèque, c´est-à-dire lorsqu´il existe la forme tchèque de ce nom. Il s´agit surtout des noms des personnages historiques dont le nom a été dérivé du nom de leur domaine. Ce fait regarde surtout la grande noblesse.

Ex:	*le duc de Brunswick (p. 419)*	-	*brunšvický vévoda (p. 22)*

Au cas où le nom patronymique est sans la préposition *de*, nous nous sommes décidée de traduire ce nom avec le suffixe tchèque – *ová*. Car selon Sekvent et Šlosar, en français, la forme de nom patronymique féminine ne diffère pas de la forme masculine et il vaut mieux d´employer les noms patronymiques féminins en forme féminine – *ová*. [86]

Ex:	*Mme Campan (p. 388)*	-	*paní Campanová (p. 4)*
	Mme Auguié (p. 394)	-	*paní Auguiéová (p. 8)*

En ce qui concerne **les prénoms**, nous les traduisons dans le cas où il existerait des noms équivalents en tchèque. Quand il s´agit des noms composés par le tiret, on l´enlève en tchèque. C´est le nom de la fille royale *Mousseline* qui a présenté le problème car c´est son surnom et nous n´avons pas trouvé un équivalent tchèque. Alors nous nous sommes décidée de garder la forme originale de ce prénom.

Ex:	*Marie-Antoinette (p. 388)*	-	*Marie Antoinetta (p. 3)*
	Louis-Auguste (p. 393)	-	*Ludvík August (p. 8)*
	Louis-Charles (p. 413)	-	*Ludvík Karel (p. 19)*
	Élisabeth (p. 387)	-	*Alžběta (p. 3)*

[85] Sekvent K.-Šlosar D. *Jak užívat francouzská vlastní jména ve spisovné češtině.* p. 48
[86] *Ibid.* p. 47

Dans le texte, nous avons trouvé certains **titres de noblesse** qui ont plusieurs acceptions dans la langue tchèque. Par exemple, nous pouvons traduire le mot *la princesse* comme : *kněžna, vladařka, panovnice, princezna.* Pour la traduction de titre de *la princesse de Lamballe* nous avons choisi le titre tchèque *kněžna* car ce statut est le plus proche du statut de cette princesse en tchèque. Dans d´autre cas, surtout s´il s´agissait, selon le contexte, de Marie-Antoinette, nous avons employé le mot *panovnice*.

Ex: *la princesse de Lamballe (p.389)* - *kněžna de Lamballe (p. 4)*
cette pauvre princesse (p. 391) - *ubohá panovnice (p. 6)*

Les titres de la famille royale, *Madame* et *Monsieur*, ont aussi plusieurs acceptations en tchèque. Le titre *Madame* est lié soit avec la sœur du roi de France, soit avec sa fille. L´autre possibilité est qu´il s´agit de l´appellation de la reine. Alors, quand le titre *Madame* est lié avec le nom Élisabeth, nous pouvons le traduire comme *králova sestra* au cas où c´est l´auteur qui parle d´elle mais nous gardons le titre *Madame* au cas où c´est quelqu´un dans le livre qui parle d´elle. Nous gardons aussi le mot *Madame* quand il s´agit de l´appellation de la reine. Quand, selon le contexte, c´est le titre de la fille royale (Mousseline) qui est appelée *Madame* ou *Madame Royale*, nous l´avons traduit comme *dcera* ou *princezna*. Le titre *Madame* s´apparaît encore une fois dans le texte et c´est sous la forme de l´abréviation *Mme*. Dans ce cas-là, nous le traduisons comme *paní* parce qu´il s´agit d´une dame d´honneur. Quant au titre *Monsieur*, il est lié soit avec le frère du roi, soit avec son fils au cas où il n´était pas encore couronné.

Ex: *[...], écrit Madame Élisabeth à son amie, [...] (p. 387)*
[…], napsala [...] králova sestra Alžběta své přítelkyni, [...] (p. 3)

Ex: *[…]; ensuite Madame Royale et Madame Élisabeth. […] (p. 424)*
Poté vešla králova dcera a Madame Alžběta. (p. 26)

Ex: *Si vous vous opposez à cette mesure, vous répondrez, Madame, de la vie du roi et de celle de vos enfants, [...] (p. 391)*
Madame, pokud se budete tomuto opatření vzpírat, budete zodpovědná za život krále i svých dětí, [...] (p. 5)

Ex: *La reine et Madame restèrent ensemble dans une seconde cellule, [...] (p. 394)*
Královna s dcerou spolu zůstaly ve druhé cele, [...] (p. 8)

Ex: *Mme de Tourzel (p. 389)* - *paní de Tourzel (p. 4)*

Pour traduire le titre du fils royal *le Dauphin*, nous avons plusieurs possibilités. Nous pouvons le traduire soit comme *korunní princ* ou *následník trůnu,* soit nous pouvons laisser le mot *dauphin* car il est également connu aux lecteurs tchèques. Dans notre traduction, nous avons choisi de changer ces variantes différentes pour animer le texte. Nous devons également mentionner le mot *la Dauphine* qui apparaît dans le texte une fois (p. 391). Nous l´avons traduit comme *manželka následníka trůnu* (p. 5).

Dans le texte source, on peut voir plusieurs fois le mot *le Veto* ou *Madame Veto*. Ils sont écrits avec majuscule parce qu´il s´agit des surnoms du couple royal. Ce surnom a été inventé par le peuple français révolutionnaire pendant la Révolution française. Pour exprimer le surnom *Madame Veto* (p. 404) en tchèque nous l´avons laissé en forme originale car il est connu au lecteur tchèque. En ce qui concerne le surnom *le Veto* soit nous l´avons laissé également en forme originale, soit nous avons ajouté le mot *pán*.

Ex : *A bas le Veto ! (p. 390)*
Pryč s panem Veto ! (p. 5)

Ex : *- Tiens, gros Veto, voilà pour abattre la tête de ta femme. (p. 418)*
„ Tumáš, ty tlustý Veto, to máš na to, abys svý ženě srazil hlavu.“ (p. 21)

Quant aux **toponymes**, nous avons choisi de ne pas traduire les noms connus aux lecteurs tchèques. Alors nous avons gardé les noms, tels que *Versailles, Tuileries* et *Schönbrunn,* dans leur forme originale sans les décliner.

Les noms des parties de la ville représentent le cas le plus problématique. Il s´agit des noms des places, des boulevards etc. Nous avons traduit en tchèque seulement la première partie du nom et nous avons gardé la forme originale de la deuxième partie.

Ex : *la place Vendôme (p. 390)* - *náměstí Vendôme (p. 5)*
la place du Carrousel (p. 390) - *náměstí Carrousel (p. 5)*

le boulevard du Temple (p. 397) - *bulvár du Temple (p. 10)*

Nous les avons tous traduits seulement au cas où il s´agirait du nom qui avait un équivalent convenable en tchèque.

Ex: *la place de la Concorde (p. 397)* - *náměstí Svornosti (p. 10)*

En ce qui concerne le nom de la terrasse et du couvent *des Feuillants*, il s´agit du nom qui n´est pas connu en tchèque et en français, on ne l´utilise pas souvent. Selon Hibbert, les Feuillants étaient les monarchistes constitutionnels qui, en 1791, ont quitté le groupe des jacobins en signe de protestation contre plusieurs de ses membres qui ont fait des démarches pour la destitution du roi.[87] En le traduisant en tchèque nous avons choisi de décliner ce nom et de le mettre en forme du complément du nom.

Ex: *la terrasse des Feuillants (p. 390)* - *terasa Feuillantů (p. 5)*
l´ancien couvent des Feuillants (p. 393) - *bývalý klášter Feuillantů (p. 7)*

[87] Hibbert Ch. *Francouzská revoluce.* p. 305

Conclusion

Le but du présent mémoire était de traduire du français en tchèque l´extrait, écrit en style des sciences humaines, tiré du livre de Jean Chalon intitulé *Chère Marie-Antoinette « J´en appelle à toutes les mères »*. Après avoir traduit le texte donné nous avons élaboré une analyse stylistique du plan syntaxique et lexical.

En ce qui concerne la traduction, la chose la plus importante était de comprendre bien le texte source. Nous avons dû également garder l´équivalence fonctionnelle du texte, c´est-à-dire veiller à ce que le texte cible produise le même effet sur le lecteur que le texte source. Pour atteindre cette équivalence fonctionnelle il n´est pas important que, dans le texte cible, on emploie les mêmes moyens linguistiques que dans le texte source. Il faut que le texte cible remplisse la même fonction que le texte source. Puisque le texte source regarde une époque historique, plus concrètement, l´époque de la Révolution française, nous nous sommes heurtée aux plusieurs termes et situations historiques que nous avons dû traduire à l´aide des encyclopédies et d´autres livres historiques.

L´introduction de la partie analytique est consacrée à la définition de la notion du style. Nous avons établi les conceptions différentes du style en stylistique tchèque et en stylistique française et nous avons caractérisé le style des sciences humaines qui sert à approcher les informations scientifiques ou techniques au lecteur « non-initié ». Pour montrer les possibilités de la traduction dans les cas où on manque des équivalents des mots du texte source dans le texte cible, nous avons rappelé les procédés de traduction que nous avons illustrés par des exemples tirés du texte original et du texte traduit. Les procédés, que nous avons employés le plus souvent dans notre traduction, étaient la transposition et la modulation. La transposition nous permettait de faire des changements grammaticaux dus au système linguistique différent et par la modulation nous avons changé le point du vue du message.

L´analyse syntaxique et lexicale sert à souligner les différences entre la langue tchèque et française. Dans l'analyse syntaxique, nous avons examiné les différences les plus marquantes entre les deux langues quant à la syntaxe. Nous avons expliqué les problèmes particuliers à l´aide de la littérature spécialisée et nous avons proposé les possibilités de la traduction basées sur les exemples tirés du texte traduit.

Au début de la présente analyse, nous avons attiré l´attention à la perspective fonctionnelle de la phrase. Puisque la différence entre ces deux langues consiste dans la typologie (la langue tchèque est flexionnelle tandis que la langue française est analytique), dans les deux langues, on trouve les moyens d´expression de la perspective fonctionnelle de la

phrase bien différents. En tchèque, on peut changer la perspective fonctionnelle de la phrase à l´aide du changement de l´ordre des mots selon l´intention du locuteur tandis que le français a l´ordre des mots canonique. Pour pouvoir modifier la perspective fonctionnelle de la phrase il faut avoir recours à certaines constructions, telles que la mise en relief (détachement, extraction, présentatifs), les constructions passives ou le sujet impersonnel.

Attendu que la langue tchèque dispose d´autres moyens d´exprimer la perspective fonctionnelle de la phrase, au cas de la mise en relief, nous avons reconstruit la phrase entière surtout selon l´intention du locuteur. Puisque la langue tchèque n´emploie pas trop souvent les constructions passives, dans la langue cible, nous les avons remplacées par les constructions actives.

Dans le cadre de l´analyse syntaxique, nous avons également constaté que, dans le style des sciences humaines en français, on emploie plutôt les phrases complexes qui sont beaucoup plus longues et compliquées que les phrases tchèques. C´est pourquoi nous avons divisé les longues phrases françaises en plusieurs phrases tchèques plus courtes. Puisque la langue tchèque n´emploie pas les propositions relatives aussi souvent que la langue française, dans la plupart des cas, nous les avons remplacées par les propositions coordonnées ou par les constructions participiales.

Quant à la ponctuation dans le texte source, nous avons établi que la ponctuation française diffère de la ponctuation dans le texte tchèque. Surtout, il s´agit de la virgule, du point-virgule, des deux points et du tiret.

Ensuite, nous avons attiré notre attention sur l´emploi des temps et des modes verbaux. Nous avons constaté l´emploie assez fréquent du présent historique. Puisque le tchèque n´est pas habitué à employer ce temps verbal, nous l´avons remplacé par le passé dans le texte cible. En ce qui concerne les modes verbaux impersonnels du texte source, dans la plupart des cas, nous les avons remplacés par les propositions subordonnées. Quant à la construction infinitive, nous l´avons traduite en tchèque surtout par la proposition introduite par la conjonction tchèque *aby* ou *že*; quant au gérondif, nous l´avons principalement traduit par la proposition introduite par la conjonction *když*.

Finalement, nous avons repéré le problème des pronoms. D´abord, nous avons attiré notre attention sur le pronom *on* qui a plusieurs variantes de la traduction car la langue tchèque n´emploie pas tel pronom. Ensuite, nous nous sommes orientée vers les pronoms personnels et démonstratifs qui s´emploient beaucoup plus souvent en français qu´en tchèque. En tchèque, nous ne les avons pas employés très souvent.

Dans le cadre de l´analyse lexicale, nous nous sommes orientée surtout vers les mots qui présentaient certaines difficultés de traduction parce qu´ils sont spécifiques pour l´époque

dans laquelle se déroule l´action du livre ou ressentent de la civilisation typiquement française. Pour obtenir le but fixé nous les avons répartis en plusieurs groupes selon les domaines particuliers. Il s´agissait surtout des termes historiques du domaine de la politique, de l´administration publique, de l´armée, de l´emprisonnement et des finances. Ensuite, nous avons analysé les anthroponymes (noms patronymiques aussi bien que les prénoms), les titres de noblesse et les toponymes.

Pour conclure, nous rappelons que, pour faire une bonne traduction, il faut que le traducteur maîtrise non seulement la langue source et la langue cible mais il est nécessaire qu´il connaisse bien la réalité extralinguistique (l'histoire, la géographie et la civilisation du pays de la langue source) pour qu´il fasse le texte cible bien compréhensible et attrayant pour le lecteur. Le traducteur doit bien comprendre le sens du texte traduit. Il doit éviter la traduction mot à mot (vu les types de langue différents que font le français et le tchèque). On exige que le texte cible garde son équivalence pour qu´il exerce le même effet sur le lecteur que l´original. La théorie n´a pas une fonction prédominante dans la traduction. Selon Matthieussent, « tout dépend, au fond, du texte d´origine, s´il nécessite que l´on s´axe plutôt sur le signifiant, ou si l´on considère que c´est le message qu´il sera essentiel de rendre. »[88] Ce qui est la plus importante c´est la pratique. En ce qui concerne les cas intraduisibles du texte source, tels que les jeux de mots, le système des rythmes ou l´allitération, Matthieussent prétend que « il faut alors trouver une forme d´équivalent dans l´ordre du signifiant, tant en poésie qu´en prose, et cela fait plus appel à une sensibilité du traducteur qu´à une simple connaissance de la langue. »[89] La traduction varie d´un traducteur à l´autre et il n´est pas alors possible d´établir une théorie qui serait susceptible à expliquer tous les problèmes de la traduction.

[88] http://pretexte.club.fr/revue/entretiens/entretiens-traducteurs/entretiens/brice-matthieussent-1.htm
[89] *Ibid.*

BIBLIOGRAPHIE

Bonnard, H. *Procédés annexes d´expression* Paris: Magnard, 1987.

Erickson C. *Cesta na popraviště.* Ostrava: Domino, 1998.

Gardes-Tamine J. *La grammaire 2. Syntaxe*. Paris: Armand Colin, 2006.

Grevisse M.-Goosse A. *Nouvelle grammaire française*. Bruxelles: De Boeck, 1997.

Havránek B.- Jedlička A. *Česká mluvnice.* Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1981.

Hendrich, J.-Radina, O.-Tláskal, J. *Francouzská mluvnice.* Plzeň, Fraus, 2001.

Hibbert Ch. *Francouzská revoluce.* Ostrava : Domino, 1999.

Chalon, J. *Chère Marie-Antoinette « J´en appelle à toutes les mères »*. Paris : Libraire Académique Perrin, 1997.

Chaloupek J. a kol. *Stylistika češtiny.* Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1991.

Knittlová, D. *K teorii i praxi překladu.* Olomouc : Universita Palackého v Olomouci, 2000.

Kolektiv autorů. *Příruční mluvnice češtiny.* Brno: Nakladatelství Lidové noviny, 2003.

Krijtová, O. *Pozvání k překladatelské praxi: kapitoly o překládání beletrie.* Praha: Karolinum, 1996.

Lederer, M. *La traduction aujourd'hui*. Paris: Hachette, 1994.

Lerat, P. *Les langues spécialisées.* Paris: Presses Universitaires de France, 1995.

Levý, J. *Umění překladu*. Praha : Ivo Železný, 1998.

Milíčková L. *La place de la stylistique dans la linguistique française contemporaine.* Brno : Filozofická fakulta Masarykovy univerzity, 2005. (le site internet voyez ci-dessous)

Minářová, E. - Krčmová, M. - Chloupek, J. - Čechová, M.. *Současná česká stylistika.* Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2003.

Racine, J. *Berenika.* Přeložil Jan Kubišta. Praha: Nakladatelství J. Otto, spol. s r. o., 1927.

Radina, O. *Francouzština a čeština – systémové srovnání dvou jazyků*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1977.

Sekvent K.-Šlosar D. *Jak užívat francouzská vlastní jména ve spisovné češtině.* Praha: Academia, 2002.

Šabršula J. *Problèmes de la stylistique comparée du français et du tchèque*. Praha : Univerzita Karlova, 1990.

Šabršula J. *Vědecká mluvnice francouzštiny*. Praha: Academia, 1986.

Thoma H. *Z trůnu na popraviště.* Praha: Ikar, 2000.

Weinrich H. *Grammaire textuelle du français.* Paris: Didier, 1989.

Wuilmart, F. *ISTI – Traduction allemand/français; Programmes pour la deuxième candidature et la première licence*, présentée à la Faculté des lettres de Brno, 2006.

Sites internet

http://pretexte.club.fr/revue/entretiens/entretiens-traducteurs/entretiens/brice-matthieussent-1.htm

http://www.phil.muni.cz/stylistika/studie/place.pdf (Milíčková L. *La place de la stylistique dans la linguistique française contemporaine.*)

Dictionnaires

Klégr A. *Tezaurus jazyka českého – Slovník českých slov a frází souznačných, blízkých a příbuzných.* Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2007.

Neumann J.-Hořejší V.-autorský kolektiv. *Velký francouzsko český slovník, I.díl, A-K.* Praha : Academia, 1974.

Neumann J.-Hořejší V.-autorský kolektiv. *Velký francouzsko český slovník, II.díl, L-Z.* Praha : Academia, 1974.

Robert, P. *Le nouveau Petit Robert de la langue française*. Paris: le Robert, 2007.

Vlasák V. *Francouzsko-český a česko-francouzský slovník.* Voznice : Leda, 2002.